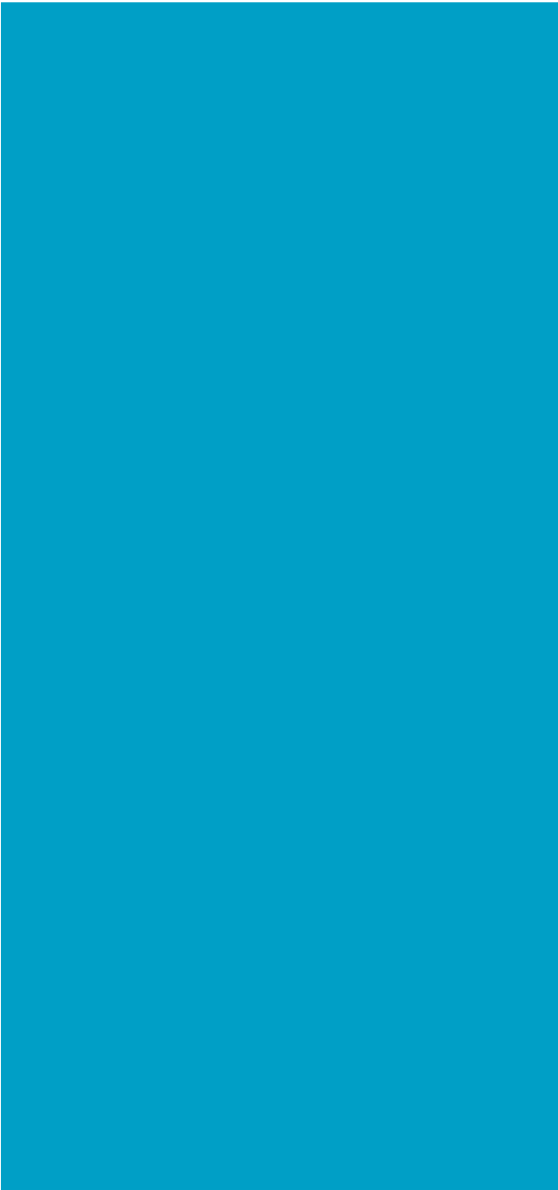

Språkvård

TIDSKRIFT UTGIVEN AV SVENSKA SPRÅKNÄMNDEN

-
- 3 Olle Josephson:
EU och mångspråkigheten
 - 4 Harriet Sharp:
Namn, citatlekar och okej
 - 10 Håkan Hanson:
Betonade personer
 - 15 Birgitta Lindgren:
En regel att avskaffa
 - 18 Frågor och svar
 - 24 Gun Widmark:
När svenskan fick standard
 - 30 Eva Björk:
Punktskriften gör mig självständig
 - 35 Insänt
 - 36 Axel Moberg: Språken i EU
 - 41 Nyutkommet
 - 46 Noterat

2/2003

EU och mångspråkigheten

Vad innebär ett mångspråkigt Europa? Ja, avgörande är inte antalet arbetspråk i EU. Det måste man komma ihåg när man i detta nummer läser Axel Mobergs debattartikel om EU-språk inför utvidgningen (s. 36).

Ingen ifrågasätter rådande ordning för EU:s snart tjugo officiella språk. Samtliga EU-förordningar ska finnas tillgängliga på samtliga språk, enskilda medborgare i ett EU-land ska kunna skriva till EU och få svar på sitt lands språk, och politiker i EU-parlamentet ska kunna tala sitt eget språk. Diskussionen gäller EU-byråkratiens vardagsspråk. Utgångspunkterna är det lätt att vara överens om: en praktiskt genomförbar, inte alltför dyr lösning som inte diskriminerar någon medlemsstat. Men den svenska regeringens konkreta förslag är kanske inte till alla delar genomtänkt. Det land som vill ha tolkning till ett språk ska varje gång beställa och betala. Konsekvenserna av förslaget är inte utredda.

Det bör också sägas att ett enda arbetspråk – läs engelska – är otänkbart. Dels vore det en faktisk diskriminering av stater vid sidan av Storbritannien, Irland, Tyskland, Norden och Benelux, där engelskkunskaperna är bäst. Dels bör EU:s karaktär av mellanstatlig samarbetsorganisation manifesteras också i val av åt-

minstone två arbetspråk. En federal statsbildning som USA kan möjligen ha ett enda samlande arbetspråk i byråkratin. I EU bör tjänstemännen i sitt dagliga språkval påminnas om att de ytterst har sitt uppdrag från olika stater.

Men att upprätthålla Europas mångspråkighet ställer helt andra krav. Nationell lagstiftning ska både ge alla tillgång till nationalspråk och tillgodose invandrar- och minoritetspråkstälares rättigheter. Skolan ska stimulera till studier av fler främmande språk än engelska. Språkteknologiska landvinningar ska utnyttjas till att utveckla språkstöds- och översättningsprogram som underlättar användning av mindre språk även i internationella sammanhang. Den parlamentariska utredningen *Mål i mun* (SOU 2002:27) kan faktiskt läsas som ett framsynt handlingsprogram för ett mångspråkigt Europa, ur svenskt perspektiv.

Mångspråkighet, både på europeisk och nationell nivå, beror alltså i stora stycken av nationell språkpolitik. I höst ska vi ha en svensk folkomröstning om en eventuell gemensam EU-valuta. Språk är inte pengar. Förhoppningsvis ska vi aldrig behöva rösta om ett gemensamt EU-språk.

Olle Josephson

Namn, citatlekar och okej

HARRIET SHARP

Näringslivets folk stoppar in engelska namn och fackuttryck i sina svenska meningar. Ungdomar använder väletablerade lånord eller leker med lösryckta fraser. Och alla säger vi *okej*. Harriet Sharp, forskare och lärare i engelska vid Stockholms universitet, rapporterar från en pionjärundersökning av engelska i svenskt vardagstal.

Det engelska inflytandet på svenskan är ett omdiskuterat ämne i Sverige. Ändå finns väldigt lite forskning om engelskan i dagens svenska, särskilt vad gäller talspråket. I min avhandling *English in Spoken Swedish: A Corpus Study of Two Discourse Domains* (2001) redovisar jag en undersökning av bruket av engelska inom två områden, *domäner*, där engelska ord och uttryck är vanligt förekommande.

Den ena domänen är affärsspråket i ett

internationellt sjöfartsföretag med säte i Stockholm. Detta företag har engelska som koncernspråk. Alla skriftliga och talade affärstransaktioner utförs på engelska, men språket på kontoret, svenskar emellan, är svenska. Mitt material från sjöfartsföretaget består av sex timmars inspelat tal (ca 72 000 ord) från relativt informella sammanträden med enbart svenskspråkiga deltagare.

Den andra domänen är informellt talspråk hos en grupp 19–25-åringar från olika delar av Sverige. Materialet omfattar tio timmars spontant tal (ca 76 000 ord) och är sammanställt utifrån de oredigerade banden från inspelningen av en s.k. dokusåpa.

Min undersökning granskar engelska ord och uttryck i vidaste möjliga bemärkelse. Jag har analyserat både äldre och nyare lånord (ända från 1850 och framåt), direkta och indirekta lån, engelska egenamn, fraser samt hela satsar på engelska.

I undersökningen ingår dock ej översättningslån, som *Ha en bra dag!*, och konstruktionslån, som *Han är en läkare*, där svenska ord används.

Mer i näringslivet

Resultaten visar att bruket av engelska skiljer sig väsentligt mellan de två grupperna. Tjänstemännen på sjöfartsföretaget använder till exempel betydligt mer engelska än ungdomarna. I snitt yttrar tjänstemännen ett engelskt ord, en fras, eller en sats var 14:e sekund. För ungdomarna ligger genomsnittet på var 58:e sekund. Dessa siffror betyder inte att svenskan är genomsyrad av engelska; i relation till det totala antalet ord använder tjänstemännen endast 2,8 % engelska ord och ungdomarna 2,2 %. Bland ungdomarna upptäcktes en stark könsskillnad i fråga om bruket av engelska. De unga männen använder tre gånger så mycket engelska som kvinnorna. I samtal kvinnor emellan lyser engelskan i mångt och mycket med sin frånvaro. När männen deltar i konversationen stiger kvinnornas användning av engelska.

Också typen av engelska ord skiljer de två grupperna av talare. Hos tjänstemännen är 78 % av de engelska lånorden substantiv, hos ungdomarna bara 37 %. Hos de senare finns avsevärt fler verb, interjektioner, adjektiv och pronomen. Tjänstemännens alla substantiv förklaras av att de i mycket hög grad brukar engelska egennamn (39 % av substantiven, jämfört med 9 % för ungdomarna). Dessa är ofta namn

på företag och fartyg, men förvånande nog även namn på hav, världsdelar och orter där svenska motsvarigheter finns:

- (1) *Springbåten* på slutet hinner nog inte till *Caribs*.
- (2) Tur att dom [båtarna] ligger i *Pacific!*
- (3) Å dom har ju inte bara växt i *Far East* utan dom e naturligtvis inne i *US west coast* och bygger även vidare i *US east coast*.

Bruket av engelska geografiska benämningar exemplifierar sjöfartsfolkets jargong. Det är den allmänt vedertagna namnkonventionen. De engelska egennamnen bidrar starkt till intrycket att sjöfartsfolkets tal är genomsyrat av engelskan. Egennamnen får helt enkelt talet att låta mer engelskt än det egentligen är. I övrigt består tjänstemännens språk till mycket stor del

av facktermer inom sjöfartsnäringen. Endast 23 % av deras engelska yttranden utgörs av rent allmänspråkliga ord och uttryck. Deras bruk av engelska är alltså i grunden betingat av samtalsämnet.

Ungdomarna använder relativt ofta engelska ord när de diskuterar nöjen och fritidsaktiviteter (*gym, jogging, camping, bowling, mountainbike, frisbee, party, pub*), musik (*rock, soul, fan, cd*), samt mat och dryck (*chips, cornflakes, bacon, cola, milkshake, shots*). De uttrycker även gärna sina åsikter med hjälp av engelska adjektiv som *bright, cool, crazy, kinky, tricky, smart, strange* och *tuff*. Inte mer än 24 ord (av ca 3 700) används av båda grupperna och

De unga männen använder tre gånger så mycket engelska som kvinnorna.

det absolut mest frekventa engelska ordet är den mångfunktionella samtalsmarkören *okej*.

Hela 74 % av tjänstemännens engelska ord är s.k. *icke-standardiserade* ord, det vill säga oetablerade ord som inte står i Svenska Akademiens ordlista (SAOL). Ungdomarna, däremot, har en relativt jämn fördelning mellan standardiserade och icke-standardiserade ord. De flesta standardiserade orden är gamla och vanliga lånord som *tv*, *fotboll*, *tennis* och *bar*.

Blandat och oblandat

När jag analyserade hur engelskan införlivas i talet fann jag att det är absolut vanligast att det engelska inslaget består av ett enda ord. Det gäller för 88 % av alla före-

av t. ex. svenska ändelser). De är engelska öar i det svenska språkhavet. Uppställningen nedan illustrerar skillnaden mellan blandade och oblandade yttranden.

Tjänstemännen använder inte gärna oblandade yttranden. Det gör däremot gärna ungdomarna. Medan endast 6 % av tjänstemännens förekomster av engelska består av oblandade yttranden, är hela 40 % av ungdomarnas förekomster av denna typ. De oblandade engelska yttrandena sticker ut; de är lätta att lägga märke till eftersom de inte anpassar sig till svenskan som de blandade yttrandena gör. De oblandade yttrandena får ungdomarnas tal att låta mer engelskt än det egentligen är. (De ger en alltså samma intryck som de engelska egennamnen i tjänste-

Engelsk enhet	Blandade yttranden	Oblandade yttranden
Enstaka ord	Man får <i>cutta</i> lite tidigare. <i>Peaken</i> var inte bra på <i>spotmarknaden</i> .	<i>Sure!</i>
Flerordsfras	Dom har hela <i>rangen of varieties</i>	<i>Yes at her place.</i>
Sats	—	<i>I do not believe it!</i>

komster av engelska i materialet. Engelska yttranden längre än en sats är synnerligen ovanliga (mindre än 1 %). Tjänstemännen och ungdomarna föredrar dock olika strategier för att inlemma de engelska enheterna i samtalet. Tjänstemännen använder nästan alltid bara enstaka engelska ord och låter dessa ingå i en (svensk) sats. Så gör även ungdomarna, men i deras tal finns också ett stort antal enstaka ord, fraser samt hela satser på engelska, som självständiga yttranden utanför den svenska satsramen – så kallade *oblandade yttranden*. Dessa yttranden uppvisar inga tecken på anpassning till svenskan (i form

männens material, se ovan). Tjänstemännens få oblandade yttranden är huvudsakligen ettordsyttranden som *Hello! Morning! Sorry! Sure! Okay!* eller *Yes/Yeah!* Nästan en tredjedel av ungdomarnas oblandade yttranden är däremot fullständiga satser. Dessa engelska satser är utslutande enkla, korta huvudsatser med mycket elementära ord. Många av dem väcker associationer till skolundervisningen i engelska då de ger intryck av väl inövade fasta uttryck:

- (4) I see.
- (5) I don't know.

- (6) I don't remember.
 (7) Check it out!

Citateleken

Ungdomarnas användning av oblandade yttranden beskrivs och förklaras i min avhandling utifrån en teori om språkpassning och rollrelationer, *Communication Accommodation Theory* (Giles, Coupland & Coupland 1991). Ett centralt begrepp i denna teori är *konvergens*, ett slags språklig likriktning. I korta drag går teorin ut på att människor ibland anpassar sitt språk till samtalspartners språk för att uppnå social integrering och identifikation med en talare eller grupp. Bland ungdomarna tar sig den språkliga anpassningen ofta formen av ett språkväxlings-eko; ett oblandat engelskt yttrande av talare A utlöser ofta ett oblandat engelskt yttrande som svar av talare B:

- (8) Josef: A pee, a pee, a pee,
 I have to pee!
 Henning: *Be my guest!*

- (9) [Tina glädjer sig över en kommande semester]
 Tina: *YES-YES-YES!*
 Ulrika: *Yes-yes-yes!*
 Å jag också.

Inte sällan bollas brottstycken från till exempel filmer, tv-program, reklamslag, dataspel eller sånger fram och tillbaka mellan ungdomarna. Detta bollande fram och tillbaka med citat kallar jag *The Quoting Game*, citateleken. När man känner igen ett citat ska man genast svara med fortsättningen på citatet. Det understryker att man är medlem i gruppen och delar gruppens erfarenheter. De inspelade

ungdomarna utgjorde en mycket heterogen grupp, och de hade stort behov av att anpassa sig till varandra eftersom de delade bostad under en tremånadersperiod. Efter ett tag gick dock citateleken överstyr som följande talare påpekar:

- (10) Gorm: Vi har hållit på nu i fyra veckor å BARA citerat massa reklamsnuttar, å andra filmer, å *Nilecity*, å I manegen.
 Henning: Å [med tillgjord mörk röst] *YEES!* [Skrattar]
 Gorm: [Med tillgjord mörk röst:] *YEES EXPELLED!*
 Vi har alltså inget gemensamt förutom media, tv och det vi har blivit uppfödda på.
 Henning: I sanning e vi bittra fiender Gorm.
 Gorm: Ja vi kommer säga taskiga saker som citat.
 [Med tillgjort uttal:] *Go to hell!*

Citatelekens bruk av två språk föranledde mig att undersöka huruvida affärsmännen och ungdomarna konsekvent håller isär sina två språk eller om de ibland omedvetet tycks glida över till engelskan. Det visade sig att talarna skiljer ytterst noga på sina två språk. Talarna införlivar högst medvetet engelska ord och uttryck i sitt tal. Den svenska syntaxens grundstenar, formorden, det vill säga ord med huvudsaklig grammatisk funktion i språket som prepositioner, konjunktioner och artiklar, berörs nästan aldrig av engelskan. Trots att en mängd engelska ord och uttryck används i exemplet nedan ser talaren till att de inklämda prepositionerna mellan

engelska substantiv och egennamn förblir svenska:

- (11) Å sen har jag också tittat på *quarter-ed beef* från *Queensland* till *Baltic* på *liner terms*.

Flagga för engelskan

Hur pass integrerade är då de engelska orden och uttrycken i svenskan? För att få svar på den frågan undersökte jag bland annat om orden är standardiserade (d.v.s. finns i Svenska Akademiens ordlista), om de böjs på svenskt eller engelskt sätt, och om talaren på något sätt signalerar – eller *flaggar* – för ett engelskt uttryck.

Ungdomarna, som använder ungefär lika mycket standardiserade och icke-standardiserade ord, undviker i mycket hög grad (89 %) att anpassa de icke-standardiserade orden till svenskans böjningsmönster, och de använder dem nästan jämt i oblandade engelska yttranden. Tjänstemännen, som främst använder icke-standardiserade ord, böjer däremot ofta sina oetablerade ord enligt svenskt böjningsmönster och drar sig inte för att införliva dem i svenska satser (t.ex. *cutta* och *peaken* i figur 1 ovan).

Att använda flaggningsmarkörer är ett sätt att dra uppmärksamheten till det faktum att en språkväxling skett eller kommer att ske. "Flaggorna" visar ofta att talaren distanserar sig från det sagda därför att ett uttryck kanske inte är helt accepterat. Flaggningsmarkörer kan tolkas som ett tecken på att de använda engelska orden eller uttrycken inte är integrerade i det löpande talet. Exempel 12–16 visar några olika sätt att flagga engelska ord:

Språklig flaggning (tillägg av diverse fraser, omskrivningar, översättningar etc.):

- (12) Förra året va ett **så att säga** [kort paus] *disasterår*.
(13) Å det e ju *lemon* **alltså citroner** som hela tiden varit Soladors styrka.
(14) Vi har pratat med *HY* om en *cooperation* här nu.

Lite svengelska här nu. [Skrattar]
SAMARBETE.

Pausflaggning (tveksamhetsrelaterade tysta eller fyllda pauser, upprepningar etc.):

- (15) Vi får ju nya [**lång tyst paus**] *estimät* från Israel.
(16) [Importen] styrs av huruvida [**lång tyst paus**] *eh eh såna här här duties* å *levies* kommer sänkas eller inte.

Språklig flaggning och pausflaggning är vanligast bland tjänstemännen. Ungdomarna, däremot, flaggar framför allt sina engelska yttranden genom så kallade röstmodifikationer, d.v.s. de sänker eller höjer röstvolymen demonstrativt, lägger sig till med en främmande accent eller imiterar en viss talare. De flaggar även sina engelska ord och uttryck genom skratt och fniss, något som inte bara drar uppmärksamheten till språkväxlingen utan även signalerar att talaren skojar och inte bör tas på allvar. Exempel 17–19 visar några typiska oblandade yttranden flaggade med röstmodifikationer, skratt och fniss (se även exempel 10 ovan).

Röstmodifikation (markerad höjning/sänkning av röstvolymen, div. uttalsändringar):

- (17) WOW foxy!
(18) YEES kinky!
(19) Welcome to my humble abode.

Flaggningsmarkörer visade sig vara starkt kopplade till icke-standardiserade, oetablerade, ord och uttryck. Av alla flaggade uttryck består hela 73 % av icke-standardiserade ord. Ungdomarna, å ena sidan, flaggar så mycket som vartannat oblandat yttrande innehållande icke-standardiserade ord. De standardiserade orden flaggas knappast alls. Tjänstemännen, å andra sidan, skiljer knappt på standardiserade och icke-standardiserade ord vad gäller flaggning och använder över huvud taget inte lika mycket flaggningsmarkörer som ungdomarna. De flaggar endast 21 % av alla icke-standardiserade ord och uttryck.

Konservativa ungdomar

Det är alltså framför allt tjänstemännen som använder engelska ord som inte är integrerade i svenskan i allmänhet. I mycket hög grad böjer tjänstemännen de oetablerade orden efter svenskt mönster, och de flaggar dem sällan. I tjänstemännens mötespråk förefaller de icke-standardiserade orden vara lika integrerade som de standardiserade orden.

Ungdomarnas bruk av engelskan visade sig däremot vara betydligt mer försiktigt eller konservativt. De föredrar gamla standardiserade ord och uttryck som är integrerade i svenskan. När de använder icke-standardiserade ord, förekommer dessa i helt engelska yttranden, av vilka vart och vartannat förses med varningsflagga.

Hur skall då resultaten från min un-

dersökning tolkas? Utgör de engelska orden, fraserna eller satserna ett hot mot svenskans överlevnad? Nej, jag anser inte det. De flesta av tjänstemännens ord och uttryck är facktermer som inte torde ha någon genomslagskraft i svenskan i allmänhet. Vad gäller ungdomarna har jag i mina undersökningar inte funnit något stöd för att de skulle gå i bräsch för spridningen av engelska ord och uttryck.

Ungdomarnas engelska ord i mitt material är antingen gamla lånord (som *bacon, bar, tv* och *fotboll*) eller mycket elementära engelska ord som förekommer inom helt engelska yttranden (som *I don't know*), vilka används parallellt med svenskan och signaleras klart och tydligt. Deras inflytande på svensk syntax eller svenskt ordför-

råd är obetydligt. Men det är ungdomarna som har gjort språkväxlingen i sig till en kommunikativ lek i vår vardag.

Det är möjligt att mina resultat skulle blivit annorlunda om jag i stället för allmänt, informellt talspråk hos en heterogen grupp ungdomar undersökt en snävare, mer fackbetonad, domän. Det får framtida forskning utröna. ■

LITTERATUR

- Giles, H., J. Coupland & N. Coupland (1991), *Contexts of Accommodation: Developments in Applied Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sharp, Harriet (2001), *English in Spoken Swedish: A Corpus Study of Two Discourse Domains*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Ungdomarnas
bruk av engelska
var mer försiktigt
och konservativt.

Betonade personer

HÅKAN HANSON

Till följd av nedläggningen förlorade 386

personer sina arbeten, hör vi på nyheterna.

Varför är det så viktigt att det är just personer? Nyhetsuppläsningarnas felbetoningar

kartläggs och analyseras av Håkan Hanson,

tidigare redaktionssekreterare på Dagens Eko

och bland annat författare till boken "Tal-

språklärare för journalister och andra".

Strax efter klockan tio en lördagsförmiddag i september år 2000 kunde de som lyssnade på Sveriges Radios P1, P3 och P4 höra följande nyhetstelegram läsas upp av en av Ekoredaktionens programledare:

Var tredje kvinna som gör abort gör det på grund av sin dåliga privatekonomi. Det visar en undersökning som gjorts bland kvinnor i Uppsala, Örebro och Västerås. För tio år sedan gjordes bara var tionde abort av ekonomiska skäl. I Sverige görs varje år cirka 30 000 aborter.

Den som läser raderna ett par år senare kan få viss behållning av innehållet och begrunda det: Hur dålig är dessa kvinnors privatekonomi? Vore ekonomisk hjälp bättre än abort för dem och för samhället i stort?

Så långt i reflektion kom nog inte radiolyssnarna den där lördagsförmiddagen. Uppläsaren gjorde nämligen ett ganska vanligt fel, hon valde att framhäva substantivet *kvinna* i stället för dess bestämning, räkneordet *tredje*. I det samspel som ständigt, mer eller mindre fullkomligt, pågår mellan sändare och mottagare, drog väl de flesta lyssnarna den slutsatsen att det viktiga i telegrammets första sats var att den gällde kvinnor. Eftersom män aldrig någonsin behöver göra abort förvandlade detta betoningsfel en seriös nyhet till komik, åtminstone för mig och säkerligen åtskilliga andra.

Den prosodiska företeelse som innebär att något av satsens ord lyfts fram på bekostnad av övriga ord kallas *fokusering* (Bruce 1998). Jag fortsätter dock för en-

kelhets skull att kalla den *satsbetoning*, och när det inte kan bli något misstag kallar jag det framhävda ordet *betonat*.

Att hitta fel i satsbetoningen i radio och tv-program är ingen större detektivbragd, och förr eller senare kommer väl någon att registrera dem siffermässigt. Felen hittar man när man lyssnar till högläsning av texter; det spontana talet klarar automatiskt sådana och andra prosodiska svårigheter som accenter, pauser, tempoväxlingar m.m. Undantagen är troligtvis mer individuella än genreberoende.

Hur satsbetoning normalt sker i spontant, informativt tal kan illustreras av en följd satser ur en jämförelse mellan talat och uppläst nyhetspråk som jag gjorde för ett par år sedan (Hanson 2000:65–68):

*Ja han sa ju att arbetslösheten är den **viktigaste** frågan för socialdemokraterna / och han sa att läget för Sverige är **kärvt** / och det gäller naturligtvis **ekonomin** / men gäller också motsättningar mellan olika **grupper** / om Sverige inte blir mer **jämlikt** kan det gå illa, sa Göran Persson / och det står också i dom här riktlinjerna / Det handlar om **sammanhållning** eller **sammanbrott** för Sverige / skriver socialdemokraterna i dom här nya riktlinjerna.*

De betonade orden har markerats med fet stil, snedstrecken betecknar gränsen mellan makrosyntagmerna (en makrosyntagm är en huvudsats plus eventuella bisatser). Självfallet är inte alla övriga ord betonade, men de fetstilta uppfattades av

minst fyra av fem informanter som extra framhävda. I detta lilla exempel skönjer man några klara exempel på satsbetoningens huvudprinciper i svenskt tal:

- Det nya och viktiga får extra promi-nens.
- Ord som uttrycker detta ligger ofta sent i satsen.
- Betonade ord är oftast innehållsord, i synnerhet substantiv.
- Satser som saknar ny information saknar också fokuserade ord.

Samma principer gäller rimligen också upplästa nyhetstexter. Skillnaden tycks vara att betoningarna är flera men svagare i uppläsningar än i spontant tal. Det stämmer med den monotona hörbild som nyhetsuppläsning ger för det mesta. Dessutom finns en ännu tydligare tendens än i spontant tal att betona

satsens sista ord.

Satsbetoning i spontant tal kan dock ta sig andra former än den här skisserade huvudregeln att de viktiga orden skall ha extra vikt. I t.ex. frågor markeras sista ordet med förhöjd grundton men ofta också med extra styrka och längd, duration: *Vad gör du **här**? Du skulle ju vara i **Borås**.* Där till finns en rätt tydlig tendens att det självklara ordet ofta framhävs kraftigare än dess särskiljande bestämning, särskilt i slutet av påståendesatser: *Min dotter har **tre barn*** i stället för *Min dotter har **tre barn**.* Som senare skall visas förekommer detta också i upplästa texter. Den extra betoningen i slutet av satserna kan förklaras med att påståenden i spontant tal ofta

Betoningsfel
förvandlar en
seriös nyhet till
komik.

följer den så kallade tema-remaprincipen: först det kända och sedan den nya informationen.

Uppläsningar

För att fokuseringen i uppläsningar skall fungera är förutsättningen att texten över huvud taget är möjlig att läsa upp annat än som en uppräkningslista av enskilda ord. Journalister skriver i allmänhet så pass korta meningar att lyssnaren kan följa med i enskildheter och höra vad som syftas till och vad som hänger ihop med vad. Vårre är det med mer komplicerade skrifter som avtalstexter eller domslut. Ibland hör man dock i radio och tv texter som strider mot talrytmen, och uppläsningen blir därefter. Just föregående mening är ett exempel på det. *Radio, tv och texter* bör lyftas fram, och det är inte lätt att få någon rytm mellan dem. Här är ett bättre förslag: *Men ibland **hör** man **texter** i **radio** och **tv** som är **formulerade** så att de **strider** mot **talrytmen**.*

Till de vanligaste felen i upplästa, informativa radio- och tv-texter hör att man betonar huvudordet i stället för dess bestämning i fall där det motsatta vore rätt. Aborttelegrammet i början är ett sådant exempel, och här följer andra varianter:

*400 **personer** skall sägas upp* (Stockholmsnytt)
*dessutom greps ett tjugotal **personer*** (Dagens Eko)
*fyra minuter kvar av andra **perioden*** (TV-sporten)

Ordet *personer* är troligtvis det som oftast får oberättigad markering i nyhetsuppläsningar. Det kan vara en intressant övning att försöka hitta på en kort sats, där just *personer* måste betonas. Andra innehålls-

svaga substantiv som tenderar att lyftas fram i onödan är *kronor* och *matchen*. Fler exempel:

*den korta **sjukskrivningen** minskade* (Lunchekot)
*Den svenska **regeringen** vill avsätta två miljarder kronor* (Aktuellt, SVT)
*förrän Jesus Alcalá själv lämnade sin **version*** (Dagens Eko)
*nästa **väderprognos** i samband med våra nyheter klockan 22 i kväll* (TV 4:s väder)
*inte för många lag från en **kontinent*** (TV-sporten)

Det är ofta svårt att i skrift beskriva hur en uppläst fras verkligen låter. En tämligen vanlig uppläsningssmodell är att börja med snabb obetonad ordföljd och avsluta denna med en hårdare markering av slutordet i frasen: *Hjärnskadepatienter i **Uppsala** får inte den behandling...* (SVT ABC), *Fack- och arbetsgivare är överens...* (A-ekonomi). I det senare fallet innebär felbetoningen ett kraftfullt vokalt stöd för den ena parten.

En stående slutfras i Aktuellt 21 var tidigare att redaktionen *sammanfattar dagens nyheter klockan 22.05*. En kväll låt det dock så här, och det är lätt att ljudsätta med bokstäver: *och vi sammanfattar Dagens Nyheter klockan 22.05*.

En del substantivfraser har efter flitigt användande fått ett fast betoningsschema som *södra **Östersjön**, östra **Svealand**, norra **Norrland***, och de liknar därmed vissa namns substantiv som *Gamla **Stan**, Östermalm, Norra **Skåne*** (tidningen). Men ibland blir det rätt ändå som *Norra **Norrlands inland***. Här bildas helt enkel nya så kallade lexikala fraser med fast prosodi i likhet med *den första **snön**, från det ena till det **andra***. Å andra sidan så kan också

gamla, väletablerade fraser få fel satsbetoning när de läses upp:

*kan kvittera ut 16 miljoner på ett **bräde*** (Dagens Eko)
*fick **vackert** traska i mål* (TV-sporten)
*man visste att kamraternas liv **hängde** på dem* (Vetenskapens värld, SVT)

Som tidigare sagts är de betonade orden ofta substantiv eller ord som kommer sent i satsen. Detta kan vara en förklaring till att det viktiga verbet i en sats inte betonas, utan betoningen i stället läggs på ett ord senare i satsen.

*och Brynäs kan punktera **matchen*** (TV-sporten)
*risk för att Sverige tappar **det** som byggts upp till **utlandet*** (A-ekonomi)
*Ny konstruktion skall få Tony Rickardsson att hop-**pa mindre*** (TV-sporten rubrik)

Eller så betonas fel verb i satsen:

*Vi kan också berätta att Djurgården **riske-**
rar att slängas ut från Stockholms **stadion*** (TV-sporten)

Ibland förefaller det helt slumpartat vilket ord i en fras som får en extra markering, huvudsaken är att något i alla fall betonas:

*Detta **om** en vecka* (Mitt i naturen SVT)
*När det blåser 30 meter **1** sekunden* (Rapport)

Felbetoningar i enskilda ord är ovanliga, *elek'triker* i stället för *e'lektriker*. Däremot

hörs ofta exempel på hur sammansatta ord felbetonas, speciellt verb med partiklar. *Hålla i* är ett sådant verb som skiftar betydelse beroende på vilket av orden som betonas. När man i Lunchekot säger *Sve-
riges tur att hålla **i** ordförandeklubban* och TV-sporten att någon spelare ***håller i** pucken* är det alltså ett ömsesidigt fel. Tvärtom är rätt. Andra exempel:

*och regnet strilade **ned*** (Lunchekot)
*strider **emot*** (Lunchekot)
*nu ska vi tala **om** Astrid Lindgren och hennes verk* (Aktuellt)
*säkert var det många fin-
ländare som stod **upp** och sjöng med i nationalsången* (Uppdrag Granskning, SVT)

Denna felkatalog vill jag avsluta med att peka på ett allvarligare fel, som uppträder när två röster är inblandade. Det vanligaste fallet är en programledare med påannons och en reporter eller intervjuperson i det efterföljande inslaget. Programledaren ger då enligt huvudregeln extra betoning åt själva ämnet, *och nu skall det handla om **satsbetoning** här i Lunchekot*, och några sekunder senare får man höra reportern: *I tidskriften Språkvårds senaste nummer handlar det bland annat om **satsbetoning**, inte minst i nyhetsprogram*. Också denna betoning sker enligt huvudregeln att det nya och viktiga skall fokuseras. Men i en vanlig dialog räcker det med att ämnet får en sådan här presentationsprosodi en gång. Det kan man lätt höra genom att lyssna på program där de medverkande formulerar sig spontant, t.ex. i

Knut Ståhlberg
högläste sin text
fem gånger före
inspelning.

debatter. Att dubblera presentationen måste förvirra lyssnarna, eftersom det de hör strider mot deras normala intag av muntlig information.

Fler än korrekturfel

Det är som sagt inte lätt att ange hur frekventa satsbetoningsfelen är i upplästa radio- och tv-texter. Men jag är övertygad om att de är betydligt vanligare än korrekturfelen i dagstidningarna, och de är ju irriterande många, enligt allmän uppfattning. De flesta på radio och tv anser också att felbetoningar är ett otyg som borde stävjas. När man får klart för sig vilka ansträngningar som görs för att utbilda invandrarlärare och invandrare i det svenska språkets rätta rytm och intonation, är det ju märkligt att välutbildade journalister med svenska som modersmål inte är hundraprocentigt säkra. Invandrarnas brutna prosodi betraktas som ett allvarligt hinder för att de skall kunna göra sig gällande i svenskt arbets- och samhällsliv, ett problem som de ständigt får påpekat för sig. Än värre är det väl då att de som tagit som sin uppgift att informera medborgarna i viktiga samhällsfrågor inte konsekvent kan skriva och läsa upp så att det väsentliga i budskapet tydligt framträder.

Den gamla metoden att undvika felbetoningar gick ut på att läsa upp texten högt och markera de ord som borde ha extra vikt. Pariskorrespondenten Knut Ståhlberg kunde man t.ex. höra läsa om sin text fyra–fem gånger innan han själv var klar med hur det skulle låta och inspelningen kunde börja. Han ändrade på både formuleringar och satsbetoning in-

nan han var nöjd. Så arbetade också många andra, men uppenbart finns det inte längre intresse för denna typ av egenredigering och förlyssning. Allt fler läser dessutom upp texter som de inte själva skrivit utan fått av sina kollegor.

Egentligen finns det bara en naturlig lösning, nämligen att lämna det upplästa skriftspråket och meddela informationen i spontant formulerade satser. Det förekommer också i begränsad omfattning, bl.a. i så kallade studiosamtal (se min artikel i *Språkvård* 3/2001). Den muntliga formen ger automatiskt rätt och mindre monoton satsintonation. Den har också mycket annat gott med sig som minskad faktakoncentration och ökat engagemang.

Dessvärre verkar den minst naturliga lösningen ligga närmare, nämligen att datorer i stället för människor läser upp texterna. Syntetiskt tal kallas det och förekommer ju redan i vissa servicefunktioner. Talsyntesen blir billigare och kan dessutom säljas in som extra publikvänlig, eftersom det i den digitala radio- och tv-framtiden blir möjligt för lyssnarna att välja röst, manlig eller kvinnlig, ung eller gammal, eller andra varianter. Fast syntetisk.

LITTERATUR

- Bannert, Robert (1979), *Ordstruktur och prosodi*. I: Kenneth Hyltenstam, red, *Svenska i invandrarperspektiv*. Lund 1979. S. 132–173
- Bruce, Gösta (1998), *Allmän och svensk prosodi*. Praktisk lingvistik. 16. Institutionen för lingvistik, Lunds universitet.
- Hanson, Håkan (2000), *Att tala som en tidning*. Sveriges Radios utvecklingsenhet.
- Hanson, Håkan (2001), Journalister intervjuar journalister. *Språkvård* nr 3/2001, s. 10–15

En regel att avskaffa

BIRGITTA LINDGREN

En traditionell språkriktighetsregel är att *varken* konstrueras utan negation och *vare sig* med negation. "Här finns varken mat eller dryck" men "Här finns inte vare sig mat eller dryck". Det är dags att avskaffa den regeln, skriver Språknämndens Birgitta Lindgren. Hon bryter själv gärna mot den.

Språkvård 4/2002 formulerade jag mig på följande sätt i svaret på en läsarförfråga: "Med tanke på att det i dag vare sig finns nattdukar eller nattyg är det konstigt att avvisa *nattygsbord* men godkända *nattduksbord*." Sex läsarbrev kom där man ifrågasatte min användning av *vare sig* utan negation och undrade om detta var riktig svenska. Det är inte vanligt att en enskild fråga ger upphov till så många kommentarer, så man kan nog tala om en läsarstorm. Det borde enligt gällande regler ha stått antingen "att det i dag inte finns vare sig nattdukar eller nattyg" eller "att det i dag finns varken nattdukar eller nattyg".

Att det bryts mot regeln att *vare sig*

konstrueras med negation uppmärksammas av och till i språkvårdslitteraturen. Sådana brott verkar ändå inte så vanliga. En snabb genomgång av en delmängd i en pressdatabas visar att mot 56 fall av *vare sig* med negation ordentligt utsatt står bara 7 fall som saknar negation. Det vanliga är att avvikelserna förklaras som tillfälliga lapsusar i talspråket. Men de förekommer även i skriftspråk, något som jag själv demonstrerat. Det är klart att det kan skyllas på slarv även där, men kanske är saken inte så enkel.

Motiveringen till att *vare sig* skall ha negation medan *varken* inte skall ha det är etymologiskt grundad. Ordet *varken* kommer av *vart* (och ett av två) och en nekande partikel *-gi*. Men denna nekande partikel är helt oigenkännlig för dagens språkbrukare. I stället skall man alltså lära sig att *varken* – som det brukar heta – "i sig är nekande" medan *vare sig* inte är det. I *vare sig* är *vare* presens konjunktiv av *vara*. I dag torde dock frasen uppfattas som en enhet utan att man grubblar över vilken verbform det är eller vad *sig* betyder i sammanhanget. *Vare sig* har i prakti-

ken samma negerande funktion som *var-ken*, alltså 'inte X (och inte heller Y)'.

En annan användning av *vare sig* har innebörden 'oavsett om' (ofta används *an-tingen* som synonym). *Du måste komma, vare sig du vill eller inte*. Vi lämnar den åt sidan tills vidare.

I en artikel i Språkvård 4 /1993 redovisar Margareta Westman en liten undersökning som intressant nog visar att meningar som saknade *inte* vid *vare sig* accepterades i högre grad och avvisades i mindre grad än de meningar där *inte* fanns utsatt. Det var t.ex. bara 13 av 47 som ansåg att det var korrekt med "... att facket inte vare sig ville eller kunde sköta ett aktivt jämställdhetsarbete" medan 34 ansåg att det var fel! Det omvända förhållandet gällde när *inte* var utelämnat i samma mening. I meningar där *inte* stod långt ifrån verbet i meningen, tyckte en ännu större andel att det lät helt fel med *inte*, såsom i "Men inte vare sig polisen eller vaktmästaren kan säga om den blivit använd". Åtskilliga av dem som svarade ville över huvud taget hellre ha *varken* än *vare sig*.

Vad är en negation?

En sak som måste redas ut är vad som menas med negation i sådana här meningar. Att förutom de självskrivna *inte*, *icke* och *ej* även *ingen* och *aldrig* räknas som negation är inte konstigt. Även *utan* uppfattas nog av de flesta som negerande, och oftast följs det av *vare sig*, t.ex. "Här kan man gå omkring utan att bli vare sig besvärad eller omsvärnad". Men man hittar också fall där det följs av *varken*, t.ex. "Utan att det varken var särskilt rättvist och knappast välförtjänt för den delen heller lyckades Kungälv få in två bollar".

Men vad med *knappast* och *sällan*? Här

får man ingen hjälp av handböckerna. Några autentiska exempel: "Att liknande fenomen skådas i andra europeiska industriländer gör knappast det hela vare sig lättare att uthärda eller råda bot på", "Men med facit i handen lär det knappast störa varken Brasilien eller Norge", "Detta tillskrivs sällan någon betydelse, vare sig av optimister eller av pessimister", "Världens härskare har sällan varit helgon, varken i inrikespolitiken eller i förhållandena stater emellan".

En annan intressant fråga är vilka syntaktiska krav som skall ställas på negationen. När det gäller *vare sig* behöver den enligt reglerna inte stå i samma sats. Det är alltså helt rätt med "Det finns inget i dag som heter vare sig nattduk eller natttyg", som jag har skrivit i samma brevsvår. Enligt grundregeln får ju inte *varken* stå med negation, men härifrån medges undantag om negationen står klart avskild från frasen med *varken*. Dagens språkvårdare godkänner en sådan mening om det finns komma eller tankstreck runt *varken*-frasen: "Ingen, varken statlig eller kyrklig myndighet, har någon skuld häri".

Eftersom både *varken* och *vare sig* har samma funktion, att binda ihop två led där man förnekar existensen av något, är det svårt att inse att de skall konstrueras olika. En utelämnad negation vid *vare sig* som i det inledande exemplet ger ju ingen annan innebörd. (Den enda invändningen av funktionell art som kan göras mot att acceptera onegerat *vare sig* gäller meningar av typen "Men vare sig Sverige eller Danmark har uttalat sig officiellt eller ej, så är saken ändå avgjord". Alldeles i inledningen skulle man kunna tro att det är fråga om *vare sig* i betydelsen 'varken', medan det i själva verket är fråga om den tidigare nämnda villkorskonjunktionen

med betydelsen 'oavsett om'. Sådana fall kan dock inte vara så vanliga. Dessutom inser man snabbt vilken användning *vare sig* har i meningen.)

När det därtill kommer att många tycker att onegerad konstruktion är den enda korrekta när *vare sig* inte står nära verbet i meningen (jämför ovan från Westmans undersökning) och därför föredrar "Men vare sig polisen eller vaktmästaren kan säga om den blivit använd", så kan man ju fråga sig om regeln över huvud taget är rimlig i sin nuvarande form.

Erik Wellander, som höll på de gamla reglerna för *vare sig* och *varken*, påpekar i sin klassiska språkriktighetshandbok *Riktig svenska* att de många varningarna för felaktigt bruk av *vare sig* har verkat skrämmande och avhåller folk från att använda uttrycket. Margareta Westman konstaterar dock i sin artikel i Språkvård att sentida språkvårdare anser att *vare sig* håller på att tränga ut *varken*. En språkvårdare, Staffan Hellberg, föreslår 1987 helt radikalt att man skall avskaffa *vare sig* hos alla skribenter som inte är helt säkra på hur det används. (Hur nu detta skulle gå till.) Svenska Akademiens grammatik från 1999 skriver att "i ledigt språk används ofta *varken* tillsammans med annan negation" och att "vissa språkbrukare använder dessutom *vare sig* synonymt med *varken*, dvs. med egen negerande betydelse" (del IV, s. 149–50). Det är svårt att få fram några siffror som visar att *vare sig* minskat eller ökat. Men det är sannolikt att de språkbrukare som uppmärksamats på reglerna kan bli nervösa över tan-

ken på att göra fel i en sak där de inte alltid vågar lita på sin språkkänsla.

Avskaffa regeln!

En regel som inte påverkar satsens betydelse, som måste ges krångliga undantag och som saknar förankring i många skribenters språkkänsla och gör dem oroliga borde avskaffas. Det är dags att formulera om regeln på följande sätt: *Varken* konstrueras vanligen utan negation och *vare sig* konstrueras vanligen med. När man tycker att den negerande innebörden behöver understrykas kan man sätta in negation i en mening med *varken*, och man kan utelämna negation vid *vare sig* om innebörden av meningen blir densamma.

Detta skulle innebära att man godkänner inte bara "Här finns varken mat eller dryck" och "Här finns inte vare sig mat eller dryck" utan också "Här finns vare sig mat eller dryck" och även det mindre vanliga "Här finns inte varken mat eller dryck". Vidare skulle man godkänna både "Här finns inte någonting, vare sig mat eller dryck" och "Här finns inte någonting, varken mat eller dryck", liksom "Men vare sig polisen eller vaktmästaren kan säga om den blivit använd". Och slutligen slipper man grubbla över om det skall heta "Det gör knappast det hela vare sig lättare att uthärda eller råda bot på" eller "Det gör knappast det hela varken lättare att uthärda eller råda bot på" eller om det skall heta "Detta tillskrivs sällan någon betydelse, vare sig av optimister eller av pessimister" eller "Detta tillskrivs sällan någon betydelse, varken av optimister eller av pessimister". De bör godkännas. ■

FRÅGOR & SVAR

Göra ren eller rent

Heter det *Gör ren motorn* eller *Gör rent motorn*?

Johanna

Svar: När objektet som skall rengöras kommer sist, alltså efter ordet *ren*, kan man välja mellan att böja *ren* efter objektet eller genomgående använda formen *rent*. I det senare fallet är det inte längre adjektiv utan adverb. Det kan alltså heta *gör ren motorn*, *gör rent aggregatet*, *gör rena remmarna* eller *gör rent motorn*, *gör rent aggregatet*, *gör rent remmarna*.

När objektet som skall rengöras kommer direkt efter ordet *göra*, skall *ren* böjas efter objektets genus, t.ex. *gör motorn ren från smuts*, *gör aggregatet rent från smuts*, *gör remmarna rena från smuts*.

Birgitta Lindgren

Ett renare Östersjön

Heter det "För ett renare Östersjön" eller "För en renare Östersjö" eller "För en renare Östersjön"?

"Ett renare Östersjön" är vanligast av dessa alternativ, och helt spontant tyckte jag

det kändes som vad jag hade sagt själv – åtminstone utan att tänka efter. Men *Östersjön* är ju inte neutrum!

Charlotta af Hällström

Svar: Vad man än säger låter det inte helt naturligt, men det vi rekommenderar är *ett renare Östersjön*. Ortnamn är normalt oböjliga i bestämd och obestämd form, liksom i singular och plural. Bebyggelsenamn har alltid neutrumgenus, också när efterledet är ett substantiv som ursprungligen har utrumgenus: *ett vackert Gnosjö/Insjön/Storvik/Sandviken* och *det vackra Gnosjö/Insjön/Storvik/Sandviken*. I sådana ortnamn har också efterledet mist sin ursprungliga betydelse; Sandviken är här inte någon vik.

I namn på sjöar och vattendrag är det lite annorlunda. Här lever känslan för efterledets genus för det mesta kvar. Det heter *den stormiga Östersjön*, *den vackra Klarälven*, *den rena Svartån*. Men om ett sådant namn med bestämd slutartikel skall ingå i en konstruktion med obestämd artikel och ett adjektiv i obestämd form, så blir det strax problem. Det är ju egentligen en ogrammatisk

konstruktion, precis som t.ex. *en grön bilen*. Om ett namn ändå används i en sådan fras, ligger det nära till hands för oss att verkligen uppfatta namnet bara som ett namn och inte tänka på efterledets betydelse som vanligt substantiv. Det blir då naturligt att ge det neutrumgenus, eftersom det är vanligast för ortnamn: *ett stormigt Östersjön*, *ett vackert Klarälven*, *ett rent Svartån*.

I en del fall finns dock alternativet att behandla namnet som ett vanligt substantiv och kongruensböja det i obestämd form: *en ren Svartå*, *en vacker Klarälv*, *en stormig Östersjö*. Exemplet visar att den möjligheten verkar ligga närmare till för namn på *-å* och *-älv* än namn på *-sjö*.

I fallet Östersjön tillkommer att namn på hav (men inte på oceaner) oftast har neutrumgenus: *Öresund*, *Kattegatt*, *Skagerack*.

Man får konstatera att bruk och språkkänsla vacklar, vilket gör det svårt med absoluta rekommendationer. Men vi vill ändå tillråda *ett stormigt Östersjön*, *ett vackert Klarälven* etc. i första hand. Dels är det bra om ett namn alltid har samma form i skrift så att ingen tvekan uppstår om namnformen. Dels signale-

FRÅGOR & SVAR

rar *ett* tydligare än *en* i till synes ogrammatiska fraser av detta slag att det verkligen rör sig om ett namn.

*Birgitta Lindgren
och Olle Josephson*

Tempus i protokoll

I vilket tempus skall man skriva protokoll? I min kommun skriver snart alla förvaltningar i presens, medan jag envisas med imperfekt. Är det något som är rätt eller fel, eller kan vi göra som vi vill?

Anette Jonson

Svar: Det har funnits en tradition inom kommunala nämnder att använda presens i protokoll, men handboken *JO om kommunala protokoll* liksom *Svenska skrivregler* avråder uttryckligen från det.

Det är rimligast att skriva protokoll i tempus för förfluten tid, d.v.s. i regel preteritum (imperfekt med en äldre term). Man beskriver ju vad som skedde och vad som beslutades vid ett möte som redan har varit. Dessutom kan presens ofta misstolkas, eftersom presens har olika funktioner. Bland annat används det ofta för syftning på framtiden. En

mening som "Styrelsen beslutar om arbetsuppgifterna" blir därmed tvetydig. Beslutade man om uppgifterna på mötet eller ska man besluta om dem någon gång i framtiden?

Jan Svanlund

Husera

Vid ett par tillfällen på senare tid har jag hört programledare i radions P1 använda verbet

Ordet *husera* hade tidigare i svenskan huvudsakligen en negativ betydelse.

husera på ett sätt som i varje fall är nytt för mig. Ett exempel dök upp i Vetenskapsradion Samhälle. I ett inslag talades om att Turkiet kunde tänkas "husera amerikanska trupper".

Vad säger ni om *husera* som transitivt verb?

Carl-Axel Kjellberg

Svar: Ordet *husera* är inlånat från tyskan, och det hade tidigare i svenskan huvudsakligen en negativ betydelse, ungefär 'rumstera, härja'. Men det har senare också kommit att användas i en mer neutral betydelse 'hålla till': "Hon är en av dem som redan hittat till stans nya vävstuga, inrymd i Smedjan vid Anders Carlssons gata. Där huserar Göteborgs Nya Hemslöjdsförening sedan några veckor tillbaka."

Denna neutrala betydelse anförs i Svenska Akademiens ordbok (SAOB) som "skämtsamt numera föga bruklig" (artikeln är tryckt 1932), men den noteras som godkänd i moderna ordböcker. I språkspalter brukar man dock varna för att denna användning kan missuppfattas eller verka komisk.

Därtill kommer så nu en transitiv användning av ordet i dess neutrala betydelse, alltså en konstruktion med objekt, med innebörden 'hysa'. Denna konstruktion nämns inte i SAOB, och den tas inte heller upp i moderna ordböcker. Riktigt hur ny den är kan vi inte säkert säga, men vi har ett belägg från 1990: "Tunisien, som dittills huserat Abu Abbas terrorgrupp, agerade hårt

och kastade ut honom.”

Dessa förändringar är begripliga: man ser att ordet är bildat till *hus* och tycker att såväl betydelsen 'hålla till hos' som 'ge husrum åt' är rimlig. De kan också bero på påverkan från motsvarande användning av eng. *house*. Vi anser inte att det finns något att invända mot användningen 'ge husrum åt'.

Birgitta Lindgren

Hälsa alla välkommen eller välkomna

Jag skrev i ett årsmötesprotokoll att ordföranden "hälsade välkomna". Det var ca 100 personer närvarande. Justeringsmannen ansåg att det borde heta "hälsade välkommen", eller att man måste tillägga *alla*, alltså "hälsade alla välkomna". För husfridens skull valde jag det sistnämnda. Men jag undrar om man verkligen kan skriva *hälsade välkommen* till flera personer?

Gudrun Wendel

Svar: Uttrycket *hälsa välkommen* har blivit något av en fast fras och har då nästan alltid formen *välkommen* (medan verbet kan böjas normalt). Det

beror på att *välkommen* i sådana formuleringar uppfattas närmast som en oböjlig verbpartikel snarare än som en sorts predikativ (eller predikatsfyllnad, som man sa förr). Predikativer böjs, men inte partiklar. Om det däremot kommer ett objekt emellan så kan *välkommen* bara tolkas som predikativ: "Han hälsade alla välkomna." Man kan jämföra med ett uttryck som *släppa lös*. Man säger helst "Släpp lös hundarna" men "Släpp hundarna lösa".

Frasen *hälsa välkommen* är dock inte fullständigt och självklart etablerad på alla håll. Man kan heller inte gärna sätta ett objekt efter frasen: "Han hälsade välkommen alla". Den enda variant som garanterat inte gnisslar för någon är således den som du sedan valde för husfridens skull.

Jan Svanlund

Arkitektonisk eller arkitekturell

Jag arbetar med IT-system, deras förvaltning och utveckling. Vi har nyligen bildat ett kontor (som vi kallar *arkitektkontor*), som ska förvalta och vara behjälpligt i den gradvisa förnyelsen av vår

systemutveckling. Inom arkitektkontoret finns ett antal tjänster. En av dessa handlar om att utvärdera resultatet av ett projekt. Vi kallar tjänsten för *arkitekturell utvärdering*. Skälet att inte välja alternativet *arkitektonisk utvärdering* var att det kändes som om adjektivet *arkitektonisk* betyder något annat.

På webben finner vi både *arkitekturell* och *arkitektonisk*, i vanliga ordlistor bara *arkitektonisk*.

Rutger

Svar: Det enda etablerade adjektivet till *arkitektur* är *arkitektonisk*. Det betyder ungefär 'som avser arkitektur'. Det kan också användas lite mer allmänt om något som verkar genom sin form, även överfört om bl.a. musik.

Nu har hela ämnessfären arkitektur kommit att användas överfört inom datorvärlden, där benämningar som *arkitekt*, *arkitektur*, *arkitektkontor* nu används ganska flitigt. Man använder alltså samma ord som inom den ursprungliga arkitekturvärlden – utom just när det gäller adjektivet, där *arkitektonisk* ratas till förmån för *arkitekturell*.

Några starka skäl att frångå det etablerade

FRÅGOR & SVAR

arkitektonisk har jag svårt att finna. Ordet används, liksom de flesta adjektiv av det här slaget, ganska brett, med flera olika nyanser. Det borde täcka även era behov. Att adjektivet kan ha flera betydelser är alltså egentligen inget skäl att välja en speciell form för den ena av dem. (Då skulle vi också behöva byta formen på t.ex. *musikalisk* i endera *en musikalisk tillställning* eller *en musikalisk person*.)

När ni vänder er till människor utanför datorvärlden kommer *arkitekturell* att klinga mycket underligt i mängas öron. Rekommendationen är alltså att ni bör använda *arkitektonisk*.

Jan Svanlund

Spendera

Det blir allt vanligare att man i svenska språket använder ordet *spendera* när det gäller tidsbegrepp. Exempel: "Han spenderade hela helgen hos sin mormor", "hon spenderade tre timmar hos frisören", o.s.v.

Jag tycker att detta är en felaktig användning av ett i grunden engelskt ord och att man i svenska språket bara kan spendera pengar, inte

tid. T.ex. "Hon spenderade 875 kronor på ett besök hos frisören".

Göran Lundbom

Svar: Det är inte ovanligt att människor reagerar på den

Vi har sedan länge en mängd uttryckssätt som alla behandlar tid som om den vore en värdefull ägodel.

här användningen av *spendera* och uppfattar den som en irriterande påverkan från engelskan. Men det får i så fall sägas vara en av de mer oförargliga anglicismerna, och det är inte säkert att det enbart rör sig om en sådan heller. Fröet till den här betydelseutvecklingen finns nämligen redan i svenskan. Vi har sedan länge en mängd överförda, metaforiska uttryckssätt som alla behandlar tid som om den vore en värdefull ägodel eller en ekonomisk tillgång – inte bara i det stående uttrycket *tid är pengar*, utan

också i uttryck som *slösa inte med min dyrbara tid* eller *han lever på lånad tid*. Vi kan också *investera tid i något*, *satsa tid på något*, *spara in tid*, *vinna tid*, *förlora tid*, *ge något en viss tid*, *få tid till något*, *ta – eller t.o.m. stjäla – tid från något annat*. Därför är det helt rimligt att vi också kan *spendera tid på något*.

Jan Svanlund

Lessen på morron

Troligen har jag blivit för gammal för att hänga med i utvecklingen. Jag reagerar över att min dotter får lära sig att stava till *morron* i stället för *morgon* och *lessen* i stället för *ledsen*. Är detta vedertagna stavningar?

Anders Jernberg

Svar: Skrivformerna *morron* och *lessen* är vardagliga former, som återspeglar hur dessa ords normala skriftformer *morgon* respektive *ledsen* ofta – men inte alltid – uttalas. Det gäller speciellt *morgon*, som inte så sällan uttalas bokstavsriktigt.

Författare av barnböcker och läseböcker för nybörjare strävar efter att skriva så ledigt och talspråksnära som möjligt. Därför väljer man

FRÅGOR & SVAR

inte så sällan att ta in talspråkliga skriftformer som *morrn* och *lessen*. Man kan förstå detta, men det är inte alldeles självklart att det är så bra. Någon gång måste ju barnen lära sig hur dessa ord normalt stavas.

Birgitta Lindgren

Mor till min väns barn

Finns det något uttryck för kvinnan som inte bara är sambo med min vän, hon som också är mor till hans barn. Ordet *fru* har ju en helt annan, och i dag kanske "oviktigare" eller mindre bindande, innebörd. Gift kan man ju vara utan gemensamma barn. *Sambo* är ju för svagt (lägre grad av gemensam "investering", bara boendet). Och frasen *mor till hans barn* används oftast (tror jag) om *föredottor*, d.v.s. en kvinna mannen har barn med men som han är separerad från.

Patric

Svar: Nej, det finns inget ord som fångar in både moderskap och samboende. Ofta tycker väl de flesta att det är viktigare att omnämna sin partner just utifrån parförhållandet än utifrån föräldraskapet. Män som är

gifta säger *fru*. Män som sammanbor med en kvinna gör olika här. Några säger *fru*, eftersom samboskapet faktiskt i många avseenden är som ett äktenskap. Det kallas ju också *äktenskapsliknande förhållande*. Andra säger *sambo*. Några säger nog *Annas mamma* (Anna är då alltså barnets namn). Men du har rätt i att det senare ofta används när föräldrarna är separerade eller kanske aldrig har levt ihop.

Utomstående som känner till hur en enskild man (låt oss kalla honom Johan) benämner sin partner kan sedan följa detta: *Johans fru*, *Johans sambo*, *Annas mamma* (om Anna är bekant för den man talar till), annars *mamman till Johans barn*. Det kan ju vara så att man som utomstående vill benämna en person som förälder till ett visst barn, om nämligen barnet står i fokus.

Birgitta Lindgren

Emerita

Ar det möjligt att i en dödsannons använda termen *rektor emerita* för en avliden kvinnlig rektor, eller är termen *emeritus (emerita)* förbehål-

len professorer och präster som det uppges i ordböckerna.

Marlise Nordberg

Svar: Beteckningen *emeritus* används i princip bara om

Beteckningen *emeritus* används i princip bara om pensionerade professorer och präster.

pensionerade professorer och präster. Det händer visserligen någon gång att beteckningen används utvidgat eller smått skämtsamt även om andra kategorier, men det hör till undantagen får också den feminina varianten *emerita* sägas höra. I regel får *emeritus* stå även för kvinnliga pensionerade professorer. Den latinska femininvarianten *emerita* ger ett aningens överdrivet latinlärt intryck, och språkvårdare brukar normalt inte rekommendera att vi i svenskan ska böja ord på latinskt vis. När nu *professor*

FRÅGOR & SVAR

fungerar könsneutralt finns dessutom ingen anledning att försöka könsbestämma *emeritus*.

Summan av detta blir att vi inte kan rekommendera skrivsättet *rektor emerita* i en dödsannons, inte heller *rektor emeritus*.

Jan Svanlund

Vetera

Härom morgonen hörde jag Göran Persson på radio (P1-morgon) två gånger använda det för mig nya verbet *vetera*, tydligtvis i betydelsen 'inlägga veto mot'.

Undrande

Svar: Alldeles nytt är det inte. Ett tidningsbelägg från 1999 finns, men det kan gott ha förekommit tidigare i diplomatjargong.

Det är alltså ett verb till *veto* med den betydelse du anger 'lägga in (sitt) veto mot'. Visst kan det förefalla praktiskt: kortare och ett ord i stället för flera. Men ordet förbryllar, eftersom samhörigheten med *veto* inte är helt uppenbar. Förmodligen har de som infört det i svenskan inspirerats av verbanvändningen av *veto* i engelska eller den tyska motsvarigheten *vetieren*.

Visst kan vi acceptera ordet, men den som använder det bör ha klart för sig att det ännu begrips av mycket få.

Birgitta Lindgren

Kurator

Jag jobbar med bildkonsten som utövande konstnär. Det finns en relativt ny titel (ca 5–10 år) som heter *curator*. En sådan fixar utställningar åt folk, ställer samman konstverk till en viss temautställning, letar texter som ska passa i katalogen etc., och kan vara utbildad på högskola.

Vi säger ibland *konstkurator* på svenska men *curator* uttalas alltid på engelska. Att bara säga *kurator* associerar till social- och sjukvården men används ibland ändå.

Hur ska det uttalas på svenska? Behövs det ett nytt ord?

Anders Pramborg

Svar: Det engelska uttrycket *curator* har blivit något av ett modeord inom konstvärlden. Uttrycket används däremot knappast inom museivärlden i övrigt, trots att den utställningsansvariges roll där många gånger är minst lika viktig.

Man ser allt oftare den svenska stavningen *kurator* och hör allt oftare svenskt uttal (samma uttal som för det gamla ordet *kurator*). Detta är förstås det lämpligaste sättet att behandla ordet. Det gör också att böjningsändelserna kommer helt naturligt: *kuratorn*, *flera kuratorer*, *de nya kuratorerna* o.s.v. Eventuella associationer till social- och sjukvården får vi nog leva med ett

Det engelska uttrycket *curator* har blivit något av ett modeord inom konstvärlden.

tag. De försvinner säkert rätt snabbt.

Vill man inte haka på modetrenden går det naturligtvis fortfarande bra att använda uttryck som (*utställnings*)*kommissarie*, *intendent* och liknande. Men det gillar nog inte kuratorerna.

Jan Svanlund

När svenskan fick standard

GUN WIDMARK

Svenskans utveckling under 1600- och 1700-talet från ohyvlat utkantspråk till ett mångfunktionellt europeiskt språk handlade något om rikedom och ära, men mest om reda.

Standardiseringen av skriftspråket var den stora och mödosamma landvinningen. Ulf Telemans språkvårdshistoria *Åra, rikedom och reda* är en mycket värdefull bok för lång tid framöver, skriver recensenten Gun Widmark, tidigare professor i svenska i Uppsala och före detta ordförande för Svenska språknämnden. Men hur är det med talets roll för skriftspråksnormen?

För precis hundra år sedan utgav Adolf Noreen första delen av sitt stora (men ofullbordade) verk *Vårt språk*. Till det mycket värdefulla i boken hör en bibliografisk översikt över den nysvenska språkforskningens historia. Den är än i dag den källa som man måste gå till om

man söker kunskap om den forskning som ägnats svenskan i äldre tider. Noreens framställning innehåller många namn men ingen egentlig diskussion kring dem. Lagom till hundraårsjubileet utkommer nu en bok av Ulf Teleman, som lyfter fram och diskuterar 1600- och 1700-talets forskningsinsatser inom i varje fall ett fält, svensk språkvård, *Åra, rikedom och reda*. *Svensk språkvård och språkpolitik under äldre nyare tid* (Svenska språknämndens skriftserie 85). Som författaren påpekar i sitt förord är framväxten av ett standardiserat nationalspråk en betydelsefull händelse i en nations historia. Det är med all rätt som han tillägger: "Konstigt nog har språkvetenskapen inte intresserat sig särskilt mycket för denna process."

I förordet nämner Teleman som en viktig stimulans till boken sitt "mångåriga arbete inom Svenska språknämnden med det moderna språkets vård och villkor". Stimulansen har nog kommit från andra håll också. Det likaledes mångåriga arbetet med Svenska Akademiens stora

grammatik förefaller att ha satt ännu tydligare spår. Läsaren känner sig handledd av en mycket driven grammatiker, som också är van vid att göra grammatiska resonemang tillgängliga för en större allmänhet. Naturligtvis gör denna intressebakgrund honom mycket lämpad som introduktör av äldre grammatikor. Han kan föra ett resonemang med dem – oss kolleger emellan. Ytterligare en viktig implicit utgångspunkt för framställningen är givetvis den idé- och lärdoms-historiska. Somliga läsare kommer antagligen att se Telemans insats på den punkten som den tyngst vägande i den innehållsrika framställningen.

Titeln på Telemans bok lyder *Åra, rikedom och reda*. Det är en troligen slagkraftig men något missvisande rubrik. Visst kan man sätta upp den som någon sorts motto för språkvården under den tid som behandlas, men strävandena att inhölja svenskan i ära och rikedom får, även om de nämns, ingen helhjärtad talesman i Teleman. Desto mera betyder det tredje ordet. Det är vägen från oreda till reda som han försöker följa. Reda karaktäriserar framställningen också på annat sätt. Varje diskuterad författare får sitt budskap klart utrett – beröm och kritik delas ut på ett sätt som man gärna vill tro att även de berörda skulle ha kallat objektivt. Det är en upplyst granskare som leder läsaren fram i ett material som inte alltid håller samma upplysta nivå. Till på köpet är boken väl-skriven – möjligen kan en och annan läsare tycka att det här och var kan vara lite

svårt att dela författarens hemvanhet i de abstraktare rymderna.

Språken runt omkring

Ulf Teleman inleder sin bok med ett mycket informativt kapitel om svenska språkets funktionsdomäner under den aktuella tiden. Uttryckt med andra ord: han visar upp vilka andra språk som användes

i Sverige och hur svenskan klarade konkurrensen med dem och vice versa. Översikten står relativt fri gentemot de följande kapitlen men kan i gengäld tjänstgöra som bakgrund till egentligen alla beskrivningar av svenskans utveckling under stormaktstiden, från ett lite ohyvlat gammalt till ett mera modernt europeiskt språk.

Ett avsnitt tar upp förhållandet mellan svenska och latin, där latinet bara långsamt ger upp sin ställning som lärdomens språk. När Petrus Lagerlöf 1691 höll de första föreläsningarna om svenska på svenska blir det som Teleman påpekar en blandning av båda språken. Det låg nog inget underligt i det. Lagerlöf var inte utan skäl professor i latinsk värtalighet och hans oövade svenska var ett långt mindre precist kommunikationsmedel för honom än hans eleganta latin. Men även andra vetenskapsmän, t.ex. den för sin svenska beprisade Linné, drog sig ju inte för att ta till latin där modersmålet tröt. I Lunds universitets konsistorium hölls förhandlingarna på latin, får vi veta.

I andra delar av samhället talades andra språk. Sverige var ett invandrarland, i behov av kvalificerad arbetskraft. Många av

Ett standardiserat
nationalspråk är
betydelsefullt för
nationens historia.

rikets medborgare hade också ett annat språk än svenska som modersmål. En inhemsk minoritet var då som nu samerna, och de finsktalande utgjorde så mycket som en fjärdedel av befolkningen. Till det kom de erövrade provinserna på andra sidan Östersjön. Teleman påpekar att de många språken inte tycks ha vållat några egentliga problem. De respekterades i stort sett, och kunnigheten om andra språk förefaller också att ha varit förvånansvärt stor i Sverige. Teleman exemplifierar med att Louis de Geer tycks ha klarat sig väl i det nya landet trots att han använde sitt modersmål holländska. De från Danmark erövrade landskapen utsattes däremot för en försvenskningspolitik som också lyckades rätt väl. Teleman framhåller att steget från skånsk dialekt till danskt riksspråk var så pass stort att det egentligen inte blev någon större skillnad om man övergick till svenska som officiellt språk. Man kan väl tillägga att avståndet mellan dialekt och riksspråk också i Sverige ofta var mycket stort och att själva grundproblemet att göra sig förstådd på ett för alla gemensamt språk kunde vara detsamma också i genuint svenska landskap som t.ex. Dalarna.

Teleman gör det alltså klart att stormaktstidens Sverige i sig var ett mångspråkigt samhälle. Naturligtvis var också kontakterna med Europa, både de fredliga och de krigiska, mycket betydelsefulla. Det är självklart att ordinlänen måste bli många. I det relativt korta kapitel 2 behandlar Teleman det klassiska språkvårdsämnet svenskans förhållande till de främmande orden. I regel tog man purismen för given och såg enligt Teleman på inlänen "snarast som en moralisk brist". Det fanns dock grader i fördömandet, och striden mellan det egna och det främ-

mande kom ju till någon sorts förlikning då Svenska Akademiens stavningslära 1801 accepterade välkända lånord men gav dem svensk form.

Ett annat sätt att anlägga moteld mot det främmande var att nyskapa på inhemsk grund, ett välkänt språkvårdsråd som framför allt under stormaktstiden togs på ovanligt stort allvar. Som inhemska räknades då inte minst fornorden, förutom de man fann i fornsvenskan även de isländska – islänningarna hade ju i sina sagor bevarat mycket som föreföll vara svensk historia. 1700-talet nyskapade också men på ett mera nyktert sätt; nu tillkom fackord som gjorde det möjligt för svenskan att erövrade domäner som tidigare tillhört latinet. Nyorden spreds med hjälp av ordlistor och ordböcker. Vår första tryckta ordbok, Spegels *Glossarium* 1712, vänder sig uttryckligen till dem som vill få kunskaper om det härliga svenska språket och tycks alltså förutsätta att läsaren tog sig igenom boken sida för sida och inhämtade det mäktiga, både alderdomliga och dialektala ordförråd som det gav prov på vid sidan av det allmänna. Här sattes verkligen äran och rikedom i högsätet. Men tiderna förändrades. Den första mera spridda ordboken, Sahlstedts från 1771, hade, som Teleman påpekar, det motsatta syftet. Den kunde man läsa för att få upplysning om vilka ord som efter lexikografens bortrensning tilläts vara kvar, inte bara av det främmande, dialektala och föräldrade utan också av det fackligt speciella. Språkvården hade blivit sparsmakad.

Vägen mot ett standardspråk

Resten av boken tar upp ett magistralt ämne, svenska språkets standardisering. Teleman söker följa den via tidens språk-

vårdare. Språkliga förändringar brukar äga rum utan att vi riktigt vet hur de har gått till, men onekligen är det en rimlig tanke att språkvårdare har spelat en roll på vägen mot ett allt enhetligare standard-språk. Åtminstone bör de kunna belysa anhalterna på vägen.

Standardiseringen behandlas i flera långa kapitel. Kapitel 3 kan ses som en teoretisk inledning till problemen på grundval av de uppfattningar som språkvårdarna själva har framfört. Teleman låter dem ofta komma till tals i utförliga och ofta roliga citat. I kapitel 4 beskrivs stavningsens standardisering i det svenska riksspråket fram till ca 1800. Vi får följa utvecklingen från ett utgångstillstånd med stor oreda fram till Svenska Akademiens stavningslära 1801, då vi i grova drag har kommit fram till principerna i vårt eget språk. Jesper Svedberg och Urban Hiärne diskuterade ett speciellt ortografiskt grundproblem, om stavelselängd i svenskan skulle markeras genom att vokalen dubbelskrevs eller om man i stället skulle dubbelskriva konsonanten (som vi ju kom att göra). När Svenska Akademien via Leopold får ge råd kan det röra sig om också för oss närliggande problem som stavningen av *å*-ljudet. I kapitel 5 ger Teleman en motsvarande genomgång av böjningsändelserna. Vid periodens början befinner sig grammatikerna i kölvattnet av den gamla kasusböjningen. Vid periodens slut är t.ex. valet mellan pluralens bestämdhetsändelser *-ne* och *-na* en viktig och omdiskuterad fråga där genus fortfarande kan åberopas men där väl-ljudsprincipen – med *-na* efter *-er*; *-ne* efter *-ar* (*smederna* men *stenarne*) – nog spelade en större roll.

I kapitel 6 diskuteras standardiseringsarbetets resultat under den övergripande

titeln ”Reglerna och verkligheten”. Teleman går försiktigt fram med utvärderingen. Det är svårt att veta om och när man skall tillmäta språkvårdsrådgivningen ett avgörande inflytande för utvecklingen. Rådgivningens karaktär var dessutom knappast konstant under hela perioden. Under stormaktstiden med dess vildvuxna nationalism fanns det ännu viss plats för storslagna förslag. Det lyckades ju t.ex. – visserligen i den kanske lite speciella staden Uppsala – att döpa om den gamla *Sa-laän* till det i isländska källor funna *Fyrís*. En personlig auktoritet räckte antagligen då till för att sätta olika typer av språkliga avtryck. Det rationella 1700-talet såg en helt annan, mera sammansatt verklighet omkring sig och var inställt på att ge de för samhället nyttiga råden. Teleman talar om den ”fingertoppskänsla” som präglade Sahlstedts språkvård. För en språkvård utan större dramatik kommer troligtvis den känslan att spela en stor roll för framgången, men om utvecklingen då styrs av verkligheten, själva samhället eller av det språkvårdsråd som utgår från verkligheten, det kan i regel inte avgöras.

Teleman nämner inte sällan sina språkvårdare med stor respekt. Sven Hofs *Swänksa Språkets Rätta Skriftsätt* (1753) får betyget ”ett bitvis snillrikt arbete”. Svenska Akademiens av Leopold författade stavningslära (1801) omnämns som ”en stor och delvis skarpsinnig avhandling”. Själv har jag varit imponerad inte minst av de allra tidigaste språkvårdarna. Även om resonemangen kan vara tafatta visar de ändå en inte obetydlig teoretisk medvetenhet. De kan resonera om förhållandet mellan ljud och bokstav. De har klart för sig att det kan råda en konkurrens mellan regel och bruk och att man i en sådan situation inte utan vidare kan

döma ut bruket. Efter att ha läst Telemans bok förstår jag att sådana bedrifter kanske inte var så märkvärdiga trots allt. De har helt enkelt tillämpat kunskaper som de redan hade genom den latinska grundboken, Quintilianus utläggning av retorikens regler. Strängt taget står alltså den tidiga svenska språkvården på ofri grund.

Detta gäller säkert också om vi – i motsats till Teleman – drar in i diskussionen vad som är rätt och fel i stilen, vilken naturligtvis också kan ses som språkvård. Petrus Lagerlöf brukar omnämnas som den förste svenske representanten för fransk-klassicismens tankar. Men idéerna kan ju även i det fallet ha kommit från Quintilianus. Lagerlöfs storhet låg kanske då inte så mycket i originella tankar utan snarare i att han förstod att det gick att överföra en slipad latinsk språkmodell på det egna ociviliserade modersmålet.

Förhållandet tal – skrift

Teleman börjar sina standardiseringsdiskussioner med att göra en viktig avgränsning. Det är framför allt standardiseringen av stavning och böjning i skriftspråket som han kommer att behandla. Det är en förståelig, kanske rentav förnuftig inskränkning, men samtidigt kommer den att skära bort vad vi brukar betrakta som ett av fundamenten för det praktiska språkvårdsarbetet, nämligen förhållandet mellan tal och skrift. Det gör själva utgångsläget för den tidiga språkvården oklart.

De kunskaper vi har om 1600- och 1700-talets talspråk är visserligen bristfälliga, men vi vet något annat väsentligt, nämligen att talet då kunde tillmätas en för normering avgörande betydelse. Som Teleman påpekar är det framför allt Sven

Hof som framhåller talets betydelse som normkälla. Men det är då inte vilket tal som helst som åberopas. Hof anger konsekvent i sina resonemang "rätt tal" som norm för skriften. Som nutida läsare frågar man sig hur detta rätta tal egentligen lät. Teleman framhåller att Hof har preciserat det förebildliga talspråket stilistiskt, socialt och geografiskt. Geografiskt rör det sig om "den uppländske talarten", framför allt i form av huvudstadens språk. Socialt rör det sig om "de hederligares och lärdares bruk". I fråga om den stilistiska normen uttrycker han sig mera diffust, talar om "den allmänliga talarten", det som "skickar sig bäst till ett klart och tydligt förstående, samt behageligt åhörande". I praktiken tycks det dock nästan alltid röra sig om den stilart som användes i "offentligt tal".

Det är att märka att det är den stilistiska, "allmänliga" talarten som för Hof är den viktiga, och den tar alltså över de andra. Den uppländska talarten anges uttryckligen vara underordnad den. Om vi vill få ett grepp om den högsta stilen bör vi tydligen gå till det offentliga talet och se hur det ser ut. Med en mångfald exempel boken igenom gör Hof det klart att det är ett på skriften byggt uppläsningsspråk som avses. Det är alltså ett sådant som Hof ser som grunden för "rätt tal". Det kan förefalla opraktiskt att Hof inte rakt på sak talade om offentligt tal som den högsta normen. Skälet var väl helt enkelt att han anlade ett mer abstrakt språkvårdsperspektiv. Även offentligt tal måste synas i sömmarna. Hof framhåller visserligen att det är långt konservativare än vanligt tal, vilket ju för en norm måste vara ett plus, men också det kunde förändras och behöva ses över innan det godtogs som rätt tal.

En nyskapad skrift anpassar sig naturligt till talet, men allt eftersom tiden går brukar talet genomgå nya förändringar som skiljer det från skriften. Problemet för språkvården blir då om skriften skall följa det nya talet eller stå kvar vid det gamla, i senare fallet om man kan formulera en för skrivande hanterlig regel. På 1600- och 1700-talet kunde man t.ex. ställa frågan om skriftens *gi* var en lämplig återgivning av talets *ji* *göra* eller om man kunde stryka *i* och hänvisa till en regel som sade att *g* framför *e, i, y, ä, ö* motsvarade *j*. Teleman ger prov på sådana diskussioner. Om avståndet mellan tal och skrift var mycket stort, som i engelskan, försvaras eller till och med omöjliggörs naturligtvis sådana resonemang. I själva verket var på Hofs tid också i Sverige klyftan mellan vanligt tal och skrift mycket stor, men det behövde inte bekymra språkvården, eftersom den kunde bortse från vanligt tal och i stället utgå från det offentliga talet, det som var grunden för "rätt tal". Att Hof sätter upp ett skriftberoende tal som mönster för skriften kan av oss uppfattas som ett cirkelresonemang, men Hof själv såg inte det offentliga talet som talad skrift utan som ett speciellt tal, ett mera oförvanskat sådant än vardagstalet. Med detta synsätt underlättas språkvården; den har ett mönster att utgå från.

Ett ovärderligt mönster

Så länge mönstret var giltigt var det naturligtvis ovärderligt för utvecklingen mot standardisering. Tal och skrift bildade en enhet som stödde dem båda. I princip var det offentliga talet lika för alla. Det var också känt av alla eftersom det var gällande kommunikationsmedel i alla situationer som inte kunde klassas som privata.

Ja, vissa "boksynta" utsträckte användningen även till det privata, upplyser Hof. Detta för oss – men inte för Hof – ganska artificiella talspråk tjänstgjorde alltså som en sorts svenskt riksspråk, oberoende av var i Sverige det talades. Detta tillstånd varade nog i stort sett under hela den period som Teleman behandlar även om en del glada nystavare, bland dem sannolikt Columbus, försökte slå ett slag för det riktiga talspråkets skriftvärdighet. De skulle få efterföljare men kanske inte förrän på 1800-talet. Språkvårdare under 1600- och 1700-talet arbetade alltså i en situation som var ganska olik vår egen tids. De hade ju ett i princip fastställt standardspråk som bara skulle snyggas till här och var. Kanske är det det förhållandet som förklarar att svenskan omkring 1800 i de flesta detaljer tycks ha fått en mer eller mindre slutgiltig form.

Med en annan bakgrund än Telemans kan man alltså hitta andra infallsvinklar in i standardiseringsproblematiken. Naturligtvis rör det sig ändå om en för svensk språkvård och svensk språkhistoria mycket värdefull bok. Den är värd att läsas av många och kommer säkert också att bli läst, inte bara av de språkvårds- och språkhistorieintresserade utan även av dem med andra bakgrunder. Man vågar spå att den kommer att bli en ofta anlitad uppslagsbok inte bara i vår egen tid utan även långt fram i tiden – den tillhör en typ av böcker som egentligen aldrig blir föråldrade, fri från dagsfärska tvisteämnen som den är. Nu gläder vi oss åt att den skall få en fortsättning. ■

Kommentar: Del två av Ulf Telemans språkvårdshistorik beräknas utkomma i Svenska språknämndens skriftserie under 2003.

Punktskriften gör mig självständig

EVA BJÖRK

Punktskrift är numera de synskadades skriftspråk över hela världen. Med den kan man såväl lösa Melodikrysset som vara expert i en statlig utredning. Eva Björk från Synskadades riksförbund berättar om punktskriften och kräver att den får lagfäst ställning.

a	b	c	d	e	f	g	h	i	j
⠠	⠡	⠢	⠣	⠤	⠥	⠦	⠧	⠨	⠩
k	l	m	n	o	p	q	r	s	t
⠪	⠬	⠭	⠮	⠯	⠰	⠱	⠲	⠳	⠴
u	v	w	x	y	z	å	ä	ö	
⠵	⠶	⠷	⠸	⠹	⠺	⠻	⠼	⠽	

Punktskriften är en taktil skrift som känns av med fingertopparna. En bokstav formas som en eller flera upphöjda punkter inom ett begränsat utrymme, kallat en punktskriftscell. Den utgörs av en fyrkant med sex punkter, två i bredd och tre i höjd. Punkterna i cellen är numererade uppifrån och ned, från ett till tre i vänstra raden och från fyra till sex i den högra raden. Genom att kombinera dessa på alla möjliga sätt kan 63 olika tecken bildas. Så här ser alfabetet ut i punktskrift.

Som synes är punktskriften systematiskt uppbyggd. Tecknet för *k* och *l* bygger vidare på tecknet för *a* respektive *b* o.s.v.

Siffror bildas genom att ett särskilt förtecken fogas till bokstäverna i alfabetets första grupp. Detta siffertecken skrivs direkt framför första siffran i sifferföljden. Ett annat förtecken anger om bokstäverna är stora (versaler) eller små (gemena).

De 63 tecknen används om och om igen i olika kombinationer i skilda sammanhang, och de får skiftande betydelse

allt efter området. Det finns således ett stenografisystem, ett system för fonetisk skrift, ett för matematik och naturvetenskap och en ADB-notation. Det finns också ett system för musiknoter i punktskrift. Problemet är dock att man måste lära sig dem utantill, eftersom man inte kan läsa noterna med händerna samtidigt som man spelar på sitt instrument. Men sjunga efter noter går bra.

Punktskriftscellens storlek är i stort sett densamma över hela världen, endast smärre nationella avvikelser förekommer. I Sverige har sexpunktscellen följande mått: Avståndet mellan punkterna i cellen är både i höjd- och sidled ca 2,5 mm. Avståndet mellan motsvarande punkter i angränsande celler är ca 6 mm horisontellt och ca 10 mm vertikalt. Måtten mellan cellerna och raderna mäts från mittpunkt till mittpunkt i cell respektive rad. Punktens höjd är ca 0,25 mm. Om den är lägre blir den omöjlig att känna. Punktens diameter är ca 1 mm. Det krävs god känsel för att kunna läsa punktskrift med fingrarna, men det är fullt möjligt att lära sig för de allra flesta.

Louis Braille

Det var fransmannen Louis Braille (1809–1852) som konstruerade punktskriften. Han skadade synen som barn och blev helt blind. Föräldrarna såg till att han fick gå i skola tillsammans med seen-

de barn. Han visade tidigt stor begåvning. Det fanns emellertid inget väl fungerande läs- och skrivspråk för blinda.

Ett förslag från en officer till en fonetisk mörkerskrift med höjda punkter för soldater i fält gav Louis Braille idén till en punktskrift för bokstäver och andra tecken. Han räknade ut att ett system som endast omfattar sex punkter räcker till alla bokstäver och skiljetecken. Efter att ha experimenterat några år lyckades han år 1825, endast 16 år gammal, skapa det första fullt användbara punktskriftssystemet för blinda i världen. Brailles genialt enkla idé visade sig användbar i alla språk. Snart 200 år senare fortsätter den att ge blinda och synskadade möjlighet att inhämta kunskap.

Läsa punktskrift

Det finns i dag runt 1 200 personer i Sverige som använder punktskrift. Barn lär sig läsa punktskrift i skolan ungefär i samma takt som andra barn lär sig läsa. Båda händernas pekfinger blir i de flesta fall läsfingrar. Man har också stöd och hjälp av de andra fingrarna för att kunna hålla reda på och byta rad. Någon riktig snabb läsning kan man sällan träna upp sig till, men en normal högläsningstakt är ingenting ovanligt. Punktskriften ger dock inte samma överskådlighet som en tidningssida eller ett bokuppslag kan ge den som ser.

Även människor som blivit synskadade i vuxen ålder kan lära sig att läsa punkt-

Det krävs god känsel för att kunna läsa punktskrift med fingrarna, men det är fullt möjligt att lära sig för de allra flesta.

skrift. Det blir då inte så ofta tal om att läsa hela böcker, men att läsa en tidningsartikel, ett brev, märkningen på en syltburk eller egna anteckningar kan ge nog så stor praktisk nytta och glädje.

Läsning av punktskrift sker genom lätt beröring. Nybörjare vill gärna trycka för hårt och gnida med fingret på punkterna. Då känner man dem sämre. Men övning ger färdighet och bättre känsel, och så småningom lossnar det för nybörjaren.

En van punktskriftsläsare identifierar inte varje enskild bokstav vid läsningen, utan tar in hela ordbilder. Man märker inte ett eller annat punktfel. Men för mindre vana läsare kan ett enda punktfel bli mycket förvirrande. En punkt för mycket eller för litet förändrar ju alltid ett tecken till ett annat. *En sill* kan bli *en till*, *föda* kan bli *göda*, *döda* eller *föga*. Och i fråga om siffror är varje punkt särskilt viktig. Ett enda punktfel i ett telefonnummer gör det helt oanvändbart.

På det statliga Talboks- och punktskriftsbiblioteket finns cirka 10 000 titlar i punktskrift att låna. Varje år produceras ungefär 400 boktitlar i punktskrift, många efter önskemål från de enskilda läntagarna. Det finns också en bokklubb för punktskriftsläsare, Club Braille.

Skriva punktskrift

Det finns olika hjälpmedel för att skriva punktskrift. Punktskriftsmaskiner har en tangent för var och en av de sex punkterna. Man skriver genom att samtidigt trycka ner de tangenter som motsvarar punkterna i bokstaven. Att skriva är ungefär som att slå an ackord på ett piano.

Det finns också ett hjälpmedel kallat reglett, som kan användas för anteckningar. Regletten består av två plattor, den övre med en ruta för varje punktskrifts-

cell, den undre med en grop för varje punkt. Papperet kläms fast mellan plattorna. Med hjälp av ett stålstift med handtag prickar man sedan ner de bokstäver man önskar, punkt för punkt. När man skriver blir det fördjupningar i papperet. När man sedan vänder på papperet blir det punkter. Man skriver alltså orden spegelvänt. Regletten används främst för kortare anteckningar, eftersom det är ett långsamt sätt att skriva på.

I dag finns flera olika elektroniska anteckningshjälpmedel, där man skriver in texten i punktskrift och också får upp den i punktskrift på en läsrad som fungerar som en punktskriftsskärm. Framför datorns tangentbord finns en rad piggar. Dessa formar punktskriftstecken, en rad i taget.

En punktskriftsskrivare och en punktskriftsskärm kan kopplas till helt vanliga datorer, på arbetsplatsen, i skolan eller i hemmet. Även den som inte behärskar punktskrift kan med datorns hjälp lätt kommunicera med synskadade och vice versa.

Man kan också trycka punktskrift. Förr präglades punkterna på en dubbel plåt, som monterades i en press. Tryckningen skedde genom att papperen pressades mellan plåtarna. Numera är all massproduktion av punktskrift datoriserad. Böcker och tidningar skrivs ut exemplar för exemplar med hjälp av snabba punktskriftsskrivare, som skriver punktskrift på arkens båda sidor.

För att få tillräckligt tydliga och hållbara punkter vid skrivning av punktskrift, måste man använda ett tjockare och kraftigare papper. Punkterna gör att bladen i en bok inte ligger så tätt ihop. Punktskriftsböcker blir därför mycket tjocka. På en A4-sida i punktskrift får man in unge-

får 30 rader med 30 tecken per rad, alltså högst 900 tecken. På en A4-sida med vanlig text i ett vanligt typsnitt som Times i teckenstorlek 12 och med enkelt radmellanrum rymms runt 4 000 tecken. Ett talande exempel är boken "Borta med vinden" som i vanlig skrift brukar omfatta två volymer men som i punktskrift omfattar 27 betydligt större och tjockare volymer.

Lära sig punktskrift

Kunskaper om punktskrift och färdigheter i att använda den kräver omfattande utbildning. Barn som är födda med en synskada lär sig punktskrift i skolan. För vuxna personer som blir gravt synskadade är situationen emellertid betydligt mer komplicerad. Det är tyvärr ingen självklarhet i dag att synskadade personer får möjlighet att lära sig punktskrift.

Många syncentraler, som svarar för rehabilitering av synskadade, saknar för närvarande både resurser och tillräcklig kompetens för att lära ut punktskrift i någon större omfattning. Det leder till att många synskadade personer tvingas bli funktionella analfabeter, eftersom de inte ser att läsa tryckt text och inte får lära sig punktskrift. Detta får ödesdigra konsekvenser för de enskilda personerna. Rätten att få lära sig och att få kommunicera i punktskrift måste föras in i lagstiftningen.

Rättslig ställning

Det vore naturligt att tro att punktskriftens status som gravt synskadades skrift-

språk är lagreglerad. Så är tyvärr inte fallet. Det enda som finns om punktskrift i vår lagstiftning står i rättegångsbalken. Där ges blinda rätt att kommunicera i punktskrift. Det är gott och väl – men inte tillräckligt.

EU har proklamerat år 2003 som det europeiska handikappåret. Handikappolitiken ska nu föras med utgångspunkt i de mänskliga rättigheterna. I den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, antagen den 16 december 1966, artikel 19, står det: "En- var skall äga rätt till yttrandefrihet; denna rätt innefattar frihet att oberoende av ter-

ritoriella gränser söka, mottaga och sprida uppgifter och tankar av varje slag, i tal, skrift eller tryck, i konstnärlig form eller genom annat valfritt uttrycksmedel." Unesco inledde dessutom i januari 2003 en tioårsperiod för att öka läs- och skrivkunskheten i världen.

I dessa sammanhang tänker de allra flesta på människor i länder med utbredd analfabetism. Få tänker sig väl att vi i Sverige inte har de resurser som krävs för att ge alla medborgare en grundläggande förmåga att läsa och skriva. Men särskilda insatser behövs för att öka kunskapen i punktskrift bland gravt synskadade i Sverige. Medborgarna har rätt till ett skriftspråk, och för gravt synskadades del är det punktskrift.

Ännu ett sätt att stärka punktskriftens ställning i vårt land vore att inrätta en professur i punktskrift. Någon sådan finns inte i dag, varken i Sverige eller så-

Medborgarna har rätt till skriftspråk, för gravt synskadade punktskrift.

vitt känt i några andra länder. En professor kunde samordna och initiera forskning. Vilken present det vore till Sveriges och världens synskadade!

Punktskriften gör mig självständig

Då jag var liten fanns inte möjligheten att lära sig punktskrift förrän i skolan. Jag fick lära mig läsa på andra sätt. Jag hade träklossar med inristade bokstäver, som jag kunde bygga ord av. Jag fick en namnskylt till ytterdörren med lösa bokstäver, så jag kunde "skriva". Mitt intresse var stort, så det var med glädje jag till sist fick lära mig punktskrift.

Sedan dess har punktskriften följt mig nära genom hela livet. Vem skrev inte dikter och berättelser som tonåring? Dessutom kunde jag ligga och läsa nästan hela nätterna med boken under täcket, utan att det syntes.

När jag flyttade hemifrån kunde jag märka mina kryddburar, mitt hemarkiv och alla kassetter och skivor. Tillsammans med mina barn kan jag spela kort och andra sällskapsspel, eftersom sådana finns i punktskrift. Jag kan färgmärka de kläder jag inte kan skilja på annat sätt än via punktskrift. Och hur skulle jag nånsin

klara mig utan almanackan och utan regletten i handväskan?

Jag kan läsa tidningar med matrecept och artiklar om kändisar, och jag kan lösa korsord. Melodikrysset och tv-programmet kommer varje vecka i punktskrift. Från Talboks- och Punktskriftsbibliotekets punktskriftstjänst kan jag beställa precis det jag vill ha överfört till punktskrift, exempelvis bruksanvisningarna till min nya mobiltelefon och mikrovågsugn. Och inte minst intressant, alla gratulationerna på min 50-årsdag!

E-posten är kanske ändå det som gjort mig allra mest jämlik. Jag skickar och får e-brev precis som alla andra, det är bara mitt sätt att ta del av dem som skiljer sig. Jag läser dem på min punktskriftsskärm. Vill jag kan jag skriva ut dem på min punktskriftsskrivare. Jag är expert i en statlig utredning. Där får jag alla handlingarna via e-post och kan själv skriva ut dem i punktskrift. Visst blir det mycket papper, men jag kan vara expert på samma villkor som de övriga.

Punktskriften gör mig självständig. Jag kan läsa det jag själv skriver, vilket inte är någon självklarhet för oss som inte ser. Missunna ingen den friheten! ■

Grammatik och pragmatik

Språkvård 1/2003 efterlyser reflektioner om språkkonstruktioner, och här kommer några som inspirerats av artikeln "Subjektsregeln finns inte". Jag uppfattar det som om artikeln vill diskvalificera subjektsregeln som hjälpmedel vilket jag anser skulle vara mindre lyckat. Subjektsregeln som den beskrivs t.ex. i Nationalencyklopedin, "...att det uttryckta subjektet i en satsförkortning alltid ska avse samma referent som den omgivande satsens subjekt", kan förvisso inte tillämpas i alla *att*-konstruktioner. Men i många ofta förekommande språksituationer skulle författaren få väsentligt bättre textkvalitet genom att tillämpa regeln och därmed undvika missförstånd och bespara läsaren mycken möda.

Jag anser att subjektsregeln gör stor nytta i de ofta förekommande konstruktionerna med *för att*, *utan att* och *genom att*. Brott mot subjektsregeln i dessa fall förekommer ofta i all slags text och ställer till problem t.ex. vid översättning av facktext. Mycket tid går åt för frågor till förlageförfattaren om vad som egentligen menas. För man kan ju inte ta med sig konstigheter till följd av oklarheter om vad som är subjekt in i en översättning; det förutsätts att texten inte avser att läsaren ska förvillas.

Alla skribenter borde vara medvetna om de konstruktioner som beskrivs i artikeln och skriva så att läsaren inte behöver ta till tekniker som *pragmatisk tolkning* eller *att tankesubjektet behöver associeras med empatibäraren*. Skribenten har ansvaret för att läsaren får en lättbegriplig text.

Text med svårtydda *att*-sats är som

att t.ex. producera TV-apparater med dålig kvalitet och låta användaren se till att apparaten börjar fungera, kanske först efter inköp av någon komponent som saknas. Det är då inte säkert att alla användare får till samma funktion. Analogin med språket är att alla läsare inte förstår text med svårtydda *att*-konstruktioner, d.v.s. dålig textkvalitet, på samma sätt.

Åke Rullgård

Kommentar: All betydelse finns inte i texten. All tolkning är beroende av att läsaren fyller i; vi kan aldrig förlita oss helt på orden och syntaxen. Pragmatisk tolkning – som inbegriper det vi vet om sammanhanget, avsändaren och världen i stort – finns alltid med i bilden. Det är därför modern språkvård betonar anpassningen till mottagaren. Och därför är det viktigt att veta hur läsare faktiskt tolkar, vilket är vad artikeln om subjektsregeln behandlar. Om läsarna inte tillämpar regeln är det poänglöst att författaren gör det. Meningen *Han skickade hem henne för att städa* blir knappast klarare om den följer regeln – d.v.s. att det är *han* som ska städa – ifall läsarna ändå tror att det är hon som ska städa. Givetvis ska man undvika missförstånd och bespara läsarna möda, men för det räcker inte subjektsregeln. Snåriga och flertydiga meningar måste formuleras om. Åke Rullgård har här rätt i att infinitiver inledda av *för att*, *utan att* och *genom att* hör till dem som oftast ställer till besvär.

Jan Svanlund

DEBATT

Språken i EU

AXEL MOBERG

Vilka av EU:s snart tjugo officiella språk ska fungera som arbetspråk? Den svenska regeringen har föreslagit att ett medlemsland måste betala varje gång det önskar sitt eget språk. Förslaget har kritiserats för att i praktiken sätta stopp för små språk. Axel Moberg på Utrikesdepartementet tar upp debatten.

Det finns bred enighet bland EU:s medlemsstater att mångfalden av språk är en stor tillgång. Språken, och allt de bär på, är en viktig del av kulturarvet. De är ett uttryck för den nationella identiteten, som inte har blivit mindre viktig genom den europeiska integrationen. Detta är den positiva sidan. Baksidan är naturligtvis språkförbistringen.

Antagligen är EU en av de få regionala

organisationerna genom historien som inte har haft något gemensamt språk. Det har inte hindrat att man har kunnat utträta mycket: en gemensam marknad, omfattande harmonisering av lagstiftning, gemensam politik på en rad områden och senast en gemensam valuta för flertalet länder.

Men det är klart att diskussionerna om allt detta försvaras av att de ska föras på olika språk. Språkförbistringen är också åtminstone en av orsakerna till att det knappast finns någon gemensam europeisk debatt, inget "europeiskt rum".

Detta inlägg kommer framför allt handla om tolkning i EU efter den kommande utvidgningen, och särskilt i rådet. Problemen med översättning, som är mera hanterbara, behandlas däremot inte, inte heller en rad andra språkfrågor, t.ex. det ofta krångliga språket i EU:s regelverk, EU-jargongens påverkan på svensk-

an och risken för en särskild Bryssel-svenska, eller den eventuella risken för domänförlust. Detta har behandlats i olika utredningar, senast i *Mål i mun* (SOU 2002:27).

Principerna

Principerna har varit desamma sedan 50-talet då det ursprungliga EEC bestod av sex medlemsländer. Alla medlemsländernas officiella språk är också officiella EU-språk och arbetsspråk inom EU. Det innebär att antalet språk har ökat från ursprungligen fyra, till nu elva. Iriskan har en speciell ställning genom att fördragen finns på språket, men det används inte i det dagliga arbetet. Genom EU:s fortsatta utvidgning, med tio nya medlemsländer nästa år, ökar antalet språk till minst tjuugo.

Det finns några grundvärden som praktiskt taget alla är eniga om. EU-bestämmelserna är gällande rätt i medlemsländerna och måste naturligtvis finnas på alla språken. Enskilda medborgare i medlemsländerna måste kunna skriva till EU:s institutioner och få svar på sitt eget språk. Demokratiskt valda politiker kan inte utestängas från EU-arbetet för att de eventuellt inte skulle ha tillräckliga språkkunskaper.

När det gäller tolkning är praxis olika i EU-institutionerna. Inom Europaparlamentet hålls anföranden på samtliga språk, men tolkningen mellan dem har reducerats. Inom kommissionen, som är oberoende av medlemsstaterna, använder

man normalt ett fåtal arbetsspråk. Inom domstolen är det enda arbetsspråket franska, medan parterna väljer vilket språk man ska använda i förhandlingarna.

I rådet, där medlemsstaternas regeringar är företrädare, sker tolkning till och från alla språken vid möten på ministernivå. Vid informella möten är tolkningen mera begränsad. Och i de viktiga diskussionerna med kollegor ute i korridoren måste man naturligtvis använda de språk man kan.

Några språk
tolkas inte,
trots att
man begärt
det.

Diskussionen, och denna artikel, handlar egentligen om de hundratals arbetsgrupper på tjänstemannanivå som förbereder ministermötena i rådet. Där är bilden mera blandad. I några har man beslutat att använda ett fåtal arbetsspråk, med eller utan tolkning. I det stora flertalet arbetsgrupper är fiktionen att tolkning ska ske till och från alla språk.

Men verkligheten är en annan. Tolkning finns normalt till flertalet av de stora språken, men bara till några av de mindre. Genomsnittet ligger på ungefär sju språk. Ibland förekommer tolkning från ytterligare några språk. Men oftast blir några språk inte tolkade trots att man begärt det, däribland svenska. Detta brukar normalt förklaras med att det inte går att få tag på tolkar eller med att budgeten inte räcker till. Samtidigt förekommer det ibland tolkning som egentligen inte behövs, eller att svenska delegater tycker att tolkningen mest är ett hinder och talar engelska fast det finns tolkning.

I viss utsträckning använder man så

kallad relätolkning, d.v.s. man tolkar via ett tredje språk. Det gäller inte minst svenska, som sällan tolkas direkt till t.ex. engelska och franska, utan oftast via danska, finska, tyska eller holländska. För det första innebär det en fördröjning. Men framför allt går alltid något förlorat i tolkningen, om inte annat så nyanser och emfas, och man förlorar naturligtvis dubbelt så mycket när det går genom två filter. Olika utredningar har också diskret konstaterat att svenska deltagare i möten inte sällan har synpunkter på kvaliteten på tolkningen, när det nu finns någon.

Inför den fortsatta diskussionen måste man alltså konstatera att det i dag oftast inte finns tolkning till svenska, och det kommer inte heller vara möjligt i framtiden.

Nationell prestige

Det största problemet när man diskuterar språkordningen i olika sammanhang är inte att mötesdeltagarna faktiskt har otillräckliga språkkunskaper, utan att det framför allt handlar om nationell prestige. Det kan inträffa att en person från land B är beredd att tala engelska vid ett möte, men om det visar sig att språket i land C också kommer att användas, så kan han plötsligt inte engelska längre. Varje förändring brukar utlösa en kedjereaktion. Det finns förespråkare för att bara använda engelska, och det är inte svårt att gissa vilka som oftast invänder mot det. I flera arbetsgrupper används bara engelska och franska. På senare tid har det kommit allt starkare krav på att tyska, som ju faktiskt är det språk som har flest modersmålstalare i EU, ska få en mera jämbördig ställning. Men om man lägger till tyska, brukar det komma krav på italienska och spanska. Och lägger man till italienska

och spanska, så utlöser det krav på portugisiska, nederländska och grekiska. Då är det nästan bara svenska och några andra språk kvar.

De praktiska problemen ökar dramatiskt när ytterligare nio språk tillkommer. Varje språk måste tolkas till varje annat. Det innebär att det antal tolkar man behöver, och därmed kostnaden, ökar med nästan kvadraten på antalet språk. Med dubbelt så många språk behövs i princip fyra gånger så många tolkar, och om man ska få bort nuvarande diskriminering av vissa språk snarare bortåt tio gånger så många. Mera konkret räckte det i det ursprungliga EEC med en tolk för vart och ett av de fyra språken. Om man ska tolka direkt mellan alla språk efter utvidgningen kommer det att behövas över hundra tolkar, plus avbytare, i varje grupp. Det skulle alltså snabbt bli fler tolkar än mötesdeltagare. Även efter ombyggnad av nuvarande lokaler finns bara plats för tolkning mellan alla språk för en liten del av grupperna. Och naturligtvis minskar den direkta kontakten mellan mötesdeltagarna, ju fler språk som används.

Frågan är som sagt utomordentligt känslig, och de flesta medlemsländer ville länge inte ta i den med tång. Men under det svenska ordförandeskapet år 2001 tog vi upp frågan inför den kommande utvidgningen. Det främsta målet för Sverige var att komma fram till en lösning som faktiskt fungerar, som kan hållas inom rimliga kostnader och som inte diskriminerar någon medlemsstat.

Diskussionen har sakta rört sig framåt. Det finns nu en bred insikt om att det inte går att fortsätta som hittills. Men det är en trög process. Det har funnits flera olika angreppssätt. Det är naturligt att många länder, som får full tolkning i dag,

gärna skulle se att man kan vara "flexibel" eller pröva frågan från fall till fall. Det är "the easy way out", och det betyder nog att man skulle vilja fortsätta med de språk som används i dag, och i praktiken fortsätta diskriminera bl.a. svenska, liksom flertalet av de nya medlemsstaternas språk. Det är också frestande att ytterligare öka kraven på hur många språk tolkarna ska kunna. Men det finns naturligtvis gränser, och EU har redan gått ganska långt.

Den realistiska möjligheten att hantera problemen efter utvidgningen torde vara att använda färre språk i det dagliga arbetet. Den svenska inställningen har länge varit att vi kan acceptera ett begränsat antal arbetsspråk, men att vi inte kan acceptera att svenska diskrimineras i förhållande till andra jämförbara språk.

Livets hårda fakta

Ett argument för att man ska använda alla språken har varit att den som inte använder sitt modersmål kommer i underläge i förhandlingar. Det är naturligtvis riktigt. Men det tillhör livets hårda fakta och gäller även vid tolkning. De små språkområdenas underläge blir inte mindre om deras budskap filtreras eller försvinner i tolkningen.

Ett annat argument har varit att det kanske är möjligt för diplomater, och andra med stor internationell erfarenhet, att förhandla på främmande språk, men att fackmän på de flesta områden inte klarar

av det. Eller åtminstone att det är viktigt att man kan tala sitt eget språk, men kanske kan lyssna på t.ex. engelska. Det är knappast hela sanningen. Visst är vi alla handikappade på främmande språk, och somliga har stora problem. Antagligen är

problemen än större i andra medlemsländer. Men det kan bara vara ett problem under en övergångstid. Man kan se till att tjänstemän skaffar sig de kunskaper som behövs. Praktiskt taget alla tjänstemän i nuvarande och blivande medlemsländer har läst åtminstone något av de större språken i skolan. Om inte det är tillräckligt kan de skickas på ytterligare kurser. Och för övrigt måste ju experter på alla möjliga fackom-

råden redan i dag förhandla på främmande språk i andra internationella organisationer, som FAO, WHO, ILO eller standardiseringsorgan. Då måste det vara möjligt i EU också.

Ett sätt att lösa problemen är att helt avstå från tolkning. I en del arbetsgrupper, bl.a. de som sysslar med utrikespolitiska frågor, används t.ex. engelska och franska, som alla förväntas förstå, utan tolkning. Möjligheterna begränsas även här av att man måste komma överens om vilka språk det ska vara, och av att alla deltagare måste förstå alla språk som används. I en del grupper har man som princip att alla måste tala något annat språk än sitt eget, när tolkarna går hem framemot kvällen. Engelsmännen får alltså tala franska, fransmännen tala engelska o.s.v. Det bru-

Betal-
modellen
skulle med
tiden etablera
praxis med ett
fåtal språk.

kar fungera bra, och bidrar kanske också till att mötena inte drar ut alltför länge på kvällen.

Betalmodellen

En modell som Sverige har framfört, och som har fått stöd från flera länder, är att varje land skulle få ange i vilka fall man önskar tolkning till sitt språk, eller eventuellt bara från det, och i så fall också betala för det. Man skulle alltså inte behöva fatta något beslut om vilka språk som ska användas, utan varje land skulle själv avgöra. Det skulle vara ett sätt att komma runt prestigeläsningarna. Man kan naturligtvis hävda att modellen lägger en relativt sett större börda på enskilda länder, och särskilt små språkområden, om dessa länder verkligen vill använda sina egna språk. Men det skulle ge alla länder, stora som små, en kraftig motivation att tänka efter om man verkligen behöver tolkning.

Tanken är alltså att länderna bara skulle betala för sitt eget officiella språk, och att andra länder gratis ska kunna använda de språk som begärts. Det är rimligt att den som talar sitt eget språk åtminstone får betala för sitt övertag. Om alla länder i stället skulle dela på kostnaderna för det språk de använder, skulle engelska bli billigare än andra språk och engelskans ställ-

ning skulle förstärkas ytterligare, vilket inte skulle vara populärt överallt.

En fråga är hur man vet i förväg vilka språk som kommer finnas. Tanken är att länderna ska anmäla sina behov för t.ex. ett år framåt. Hypotetiskt kan det uppstå en situation där man bara har begärt t.ex. franska och grekiska. I så fall får den svenske representanten välja om han ska begära sitt eget språk och betala – eller tala franska, om han kan det.

Men det är inte särskilt sannolikt att de större länderna kommer avstå från sina språk.

Tvärtom skulle några av dem vilja att deras språk ingår i en standardkollektion som alltid ska finnas. Det kan ha praktiska fördelar, men riskerar att utlösa prestigestrider på nytt. Betalmodellen skulle däremot sannolikt leda till att det med tiden etableras en praxis med ett fåtal arbetsspråk. Och de länder som vill kan naturligtvis förklara redan från början att de kommer att begära sina språk vid alla möten.

I skrivande stund är det svårt att säga hur förhandlingarna kommer att sluta. Det är en fråga som rör upp starka känslor. Men problemen försvinner inte av sig själva, utan måste lösas. ■

Europeiska domänförluster

Domänförluster till engelskan är inte ett specifikt svenskt problem – om någon nu trodde det. Robert Phillipsons *English-only Europe? Challenging language policy* (Routledge, 2003) anlägger ett europeiskt perspektiv, som föga skiljer sig från det svenska. Boken imponerar med sin rikedom på fakta, exempel och förslag, och är därmed mycket användbar. Phillipson, som är professor i engelska vid universitetet i Roskilde, diskuterar engelskans frammarsch inom centrala användningsområden i termer av språkliga mänskliga rättigheter och språkliga folk mord. I propagandistiskt nit tar han möjligen ibland för lätt på frågan om vad som är språkpolitiskt realistiskt i ett mångspråkigt Europa.

Olle Josephson

Språk och Stil 12

Den 12 årgången av den språkvetenskapliga tidskriften *Språk och stil* (2002) handlar i ovanligt hög grad om ord. I en exempelrik artikel utreder Svenska språknämndens *Jan Svanlund* att en sammansättnings betydelse så gott som aldrig kan förutsägas enbart utifrån de ingående ordens betydelse. Och begreppet *lexikalisering*, som ofta används lite svepande, bör reserveras för processer som förvandlar vissa uttryck till etablerade ord; det borde inte användas för att be-

skriva avvikande betydelser. *Emma Sköldb-berg* undersöker idiomatiska fraser som kan användas tvetydigt med samtidig bildlig och bokstavlig betydelse. "Pontus Kåmark torkar sig hastigt och kastar sedan in handduken".

Tagge Palm tar upp den senaste större förändringen av substantivens böjning då *-er* på 1800-talet övergavs som pluraländelse hos ord av främmande ursprung, som t.ex. *ideal, porträtt*. Förändringen var inte spontan utan resultatet av medvetna språkvårdsinsatser. *Sven-Göran Malmgren* redovisar en stor undersökning av förskjutningar i frekvens och betydelse av småord i svenskan under 150 år: vem skriver i dag *någonstädes, törhända, minsann, gudskelov, likväl, därest* och *oakta!*

Yvonne Carlsson går igenom vad som påverkar valet av form hos substantiv med så kallad generisk referens. Så kan t.ex. *en hund, hunden, hundar, hundarna* alla referera till hela arten hundar, men inte i alla sammanhang. Andra artiklar handlar om verbalsubstantiv och om översättning av engelska verb som *go, run* och *come*. Tidskriften innehåller också ett antal smärre bidrag samt recensioner.

Språk och stil är en teoretisk tidskrift av språkvetare för språkvetare. Ämnesvalet gör dock detta nummer relativt lättläst. Tidskriften kan beställas från Swedish Science Press, Box 118, 751 04 Uppsala.

Birgitta Lindgren och Olle Josephson

Tunt om avhandlingsspråk

Johan Asplund är sociologiprofessor och författare till klassiker som *Om undran inför samhället* eller *Det sociala livets elementära former*, språkligt mästerskap förenas med djuptänkt reflexion över människans villkor.

Att läsa Asplunds lilla bok *Avhandlingens språkdräkt* (Bokförlaget Korpen, 2002) blir därför en besvikelse. I huvudsak är det en moralisk traktat som uppfordrar avhandlingsförfattare i sociologi att tänka på språkbehandlingen, och som sådan har den väl sitt berättigande. Utgjutelserna över torftiga språkliga handledningar har också visst underhållningsvärde, liksom tankarna om metaforer. Men man får veta mycket lite om hur sociologiprosan – eller annan avhandlingsprosa – faktiskt ser ut och kommer till. Och Asplunds noteringar om språklig handledning i skrivprocessen handlar alltför mycket om individuella, mycket specifika erfarenheter.

Olle Josephson

Matematiskt språk

Matematik är för många elever det svåraste ämnet i grundskolan. Ofta kan elever som har problem med att läsa och skriva även finna matematiken alltför krånglig. Det inser man om man läser Görel Sterners och Ingvar Lundbergs rediga *Läs- och skrivsvårigheter och lärande i matematik* (NCM, 2002). För många elever är det till exempel inte

självlklart hur man ska tolka matematiska symbolers innebörder och platsvärden eller att vardagliga ord som *beräkna*, *uppskatta* och *teckna* har en annorlunda betydelse i matematiska sammanhang.

Boken ger en översikt över sambandet mellan matematiksvårigheter och läs- och skrivsvårigheter, och den vill bidra till diskussionen om hur matematikundervisningen kan utvecklas. Det märks inte minst av att bokens senare del presenterar en mängd förslag på hur man kan underlätta lärandet för elever i sådana svårigheter. Författarna konstaterar att forskningens inom detta område dessvärre inte är alltför omfattande. En del av skulden till det får nog språkvetenskapen ta på sig. Mycket tid har ägnats åt läroboksspråket i humaniora (särskilt historia), men få har undersökt hur det står till med språket i skolans matematikböcker.

Martin Ransgart

Hur barn lär sig läsa

All vår början bliver svår, heter det, och det gäller inte minst uppgiften att lära sig läsa. Kristina Danielsson har studerat 50 nybörjarläsares vedermödor och utveckling i sin avhandling *Beginners Read Aloud. High versus Low Linguistic Levels in Swedish Beginners' Oral Reading* (Stockholms universitet, 2003). Här finns flera viktiga lärdomar att dra. En är att barn hela tiden använder olika strategier för att få fram textens budskap, t.ex. att utnyttja sammanhanget för att kunna ana sig till orden eller att avkoda bokstav för bokstav, d.v.s. ljuda. Det är inte så att de skiftar strategi i en viss ålder, som man tidigare antagit. Däremot

använder de olika metoder för olika ord: högfrekventa ord läses som helord, medan mindre vanliga ord (eller ord med komplex stavning) oftare blir ljudade, även när barnen har kommit långt i sin läsutveckling. Intressant för svenskans stavningsdiskussioner är också att barnen har problem med vokal- och konsonantlängd även vid läsning (skillnaden mellan *föl* och *föll*). Sedan tidigare vet man att de har motsvarande svårigheter när de lär sig skriva.

Jan Svanlund

Att rätta med datorns hjälp

Datorstödd språkgranskning under skrivprocessen – svensk språkkontroll ur användarperspektiv (Stockholms universitet, 2003) heter en nyutkommen doktorsavhandling av Richard Domeij om användandet av språkkontroller i datorn. Utgångspunkten är att man vet för lite om hur människor faktiskt använder dessa program. I en första undersökning jämförde Domeij manuell rättning mot rättning med datorstöd. Antalet rättningar mer än fördubblades med datorstöd. Undersökningen sa dock inget om varför man t.ex. ofta följde datorns råd men ibland inte. I en andra undersökning med tänka högt-metodik fick därför användarna motivera alla korrigeringar och revideringar. Skribenterna fick god hjälp med att upptäcka stavfel men ibland otillräckliga ändringsinstruktioner. Programmet luras stundtals med felaktiga diagnoser och förslag – och med alltför trubbiga språknormer.

I avhandlingen redogörs också för hur en rad olika språkgranskningsfunktioner för svenska utvecklats under nittiotalet i diverse projekt vid Tekniska högskolan i Stockholm.

Ola Karlsson

Tala med maskiner

I avhandlingen *Developing multimodal spoken dialogue systems – empirical studies of spoken human-computer interaction* (KTH, Stockholm, 2002) ger Joakim Gustafson en sammanfattning av fem olika projekt där människor fått interagera med talstyrda frågesystem. Det visar sig att användarna i hög grad anpassar sitt språk till systemets språk, vilket i sin tur innebär att man kan styra människor att tala om sådant systemet behärskar. Om systemet inte förstår, lägger ofta användarna ansvaret på sig själva.

Om systemet inte förstår, lägger ofta användarna ansvaret på sig själva.

En svårighet i interaktionen är att få systemet att visa när det behöver mer information och att få den s.k. turtagningen att fungera. Tal och text måste därför kompletteras med ansiktsuttryck, ögon- och ansiktsrörelser och gester hos den animerade guiden, ibland även med bekräftande symboler. Så i vilka situationer fungerar tal, grafik respektive text bäst?

Användarna föredrog i många fall att bara tala – det var snabbare och effektivare, gav fler valmöjligheter och var enklare. Det tycktes också som att det ibland var svårt både att ge och tolka blandad visuell information (grafiska val, ansiktsuttryck) och ljudinformation (tal, ljudsignaler); indata och utdata får alltså inte variera för mycket och inte se alltför olika ut.

Avhandlingen är viktig. Talstyrda tillämpningar – talstyrda telefontjänster, hushållsapparater, datorspel etc. – kommer att bli mycket vanliga redan om några år.

Ola Karlsson

Språk i Norden 2002

De nordiska språknämndernas roll och uppgifter är på väg att förändras. Vår tid präglas av nya språkliga villkor: en globalisering med ökat tryck från engelskan, ett växande antal nordbor med annat modersmål än de traditionella inhemska språken i Norden, en ny språkteknologi som skapat nya kommunikationsvägar och standardiseringsinstrument. Detta behandlas i Nordiska språkrådets och de nordiska språknämndernas gemensamma årsskrift *Språk i Norden* för 2002.

Olle Josephson redovisar en enkät ställd till språknämnderna om just detta. Enkäten speglar det språkpolitiska läget runt om i Norden och borde vara av intresse långt utanför språknämnderna. *Niels Davidsen-Nielsen* tar i sin artikel upp statusplanering som ett nytt arbetsområde för Dansk Sprognævn. *Oddrun Grønviik*, med erfarenheter från språkplaneringsarbete i Afrika, framhåller det nordiska språksam-

arbetet som ett mönster för omvärlden. (Hennes artikel var i nedkortat skick publicerad i *Språkvård* 2/2002.) *Henrik Møller* redovisar en undersökning om utredningar om grannspråksundervisning. Undersökningen utmynnar i rekommendationen att grannspråksundervisningen i gymnasieskolan borde undersökas närmare. Andra artiklar handlar om moderna "importord" (lånord) i språken i Norden, om danskers och svenskers ömsesidiga förståelse; två artiklar handlar om isländska och en handlar om ordet *fosterfedt* på danska, *fosterfett* på svenska.

Som vanligt finns också en artikel om nordiskt språksamarbete och kommenterade listor över nyutkommen språklig litteratur. Boken kan beställas hos Svenska språknämnden.

Birgitta Lindgren

Så grälar vi

Den som inte kan säga emot kan inte samtala; att argumentera är en grundläggande del av samtalsförmågan. Svenska gymnasister kan konsten. Det visar Karolina Wirdenäs i sin doktorsavhandling *Ungdomars argumentation. Om argumentationstekniker i gruppsamtal* (Institutionen för nordiska språk, Göteborgs universitet, 2002). Avhandlingen bygger på inspelningar av 27 gruppsamtal om musik, såväl Kent och Fugees som Mozart och "Kan du vissla Johanna?". Wirdenäs urskiljer sju olika argumentationstekniker och två argumentationsstilar: punktstilen och inventeringsstilen. I den förra är argumenten korta och generella, och personangrepp, frågeformade invändningar och ogiltigförklaringar före-

kommer ofta. Men till synes stark oenighet förbyts gärna snabbt i samförstånd. Inventeringsstilen kännetecknas av ett gemensamt utredande där man så småningom enas kring preciserade punkter. Inventeringsstilen är vanligast bland flickor på gymnasieskolans teoretiska program.

Olle Josephson

Frukostflingor och nötknäppare

Alla yrken har sina specialord. I *Frukostflingor och nötknäppare* (red. Barbro Andersson, Hotell och Restaurangfacket, 2 uppl. 2001) får man ta del av ord inom restaurang- och hotellbranschen. Här finns ord som *bongspett*, *brickplockare*, *chef*, *krustad*, *nappera* (hålla över med gelé eller säs), *traktör*, *varmkök*, *öppen nota*. Det finns också en uppsjö av jargong- och slangord: *engelsk buljong* (vatten), *frukostflingor* (frukostpersonal), *löl* (lättöl), *nötknäppare* (gäst som knäpper med fingrarna för att få uppmärksamhet), *raggarsäs* (bearnaisesäs), *stöl* (starköl), *vippning* (korg med champagne, choklad, frukt e.d. på VIP-gästs rum).

Birgitta Lindgren

Danskt

Tre ting utmärker danskan i jämförelse med andra språk under någorlunda lika villkor. Talspråket är sällsynt homogent, dialekter finns knappast längre. Detta homogena tal har vidare i ovanligt

stor utsträckning tagit upp drag från storstädernas, läs Köpenhamns, arbetarklassspråk. Och talspråket förändras mycket snabbt.

Kanske är detta allmänna tendenser i Västeuropa, men Danmark ligger i så fall först. Så spekulerar Tore Kristiansen och J. Norrman Jørgensen, utgivare av ett specialnummer om den danska språksituationen av *International Journal of the Sociology of Language* (nr 159, 2003). Det är inte säkert att det är en alldeles lycklig utveckling; baksidan av homogeniseringen kan vara intolerans och misstänksamhet mot andra språk i Danmark än danska. Det synnerligen läsvärda numret rymmer ett tiotal artiklar (på engelska) av Danmarks ledande språksociologer.

Olle Josephson

Brev, etnicitet och kön

Skillnader mellan språk kan också innebära skillnader mellan textmönster. I sin doktorsavhandling *Kulturmönster, textmönster och förhållningssätt* (Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet, 2002) har Ylva Carlsson låtit persiska, latinamerikanska och svenska studenter skriva tre brev: platsansökan, begäran om möte och ursäktande brev. Alla skrev på svenska, men perserna var mer informella och personliga. Men kön kan vara lika viktigt som språk för textmönstren. Männen uttrycker sig överlag mer direkt och formellt. Svenska kvinnor passar på att tacka för allt möjligt så fort de kommer åt.

Olle Josephson

NOTERAT

Uttalsordbok

Uttal av ord varken kan eller ska standardiseras på samma sätt som stavning. Livet vore tråkigare om vi inte haft en statsminister som sade *probläm* eller om stockholmarna inte envist rimmade *mörk, burk, hjörk* och *skurk*. Det hindrar inte att man ibland behöver uttalsrekommendationer. Hur uttala nya ord som *voucher* och *romer*, namn på nya maträtter som *humm* och *cannelloni* eller sällsynta fackord som *plasmön* och *pneumatös*? Och den som lär sig svenska som främmande språk, särskilt i utlandet, behöver många uttalsråd.

Därför blev vi mycket belåtna när *Svenska språknämndens uttalsordbok* lämnade tryckeriet i april. Redaktören Claes Garlén har sammanställt uttalet för 67 000 ord, både ur allmänspråk och fackspråk (och därtill skrivit en utförlig inledning). För många ord återges naturligtvis mer än en rekommenderad uttalsform: *kex* kan ha både k- och tj-ljud, inte mindre än fyra uttal finns för *paprika*. Uttalsbeteckningarna anges med det internationella

fonetiska alfabetet (IPA), det transkriptionssystem som numera finns i flertalet större ordböcker för t.ex. engelska, tyska och franska.

Svenska språknämndens uttalsordbok kan köpas i bokhandeln men också beställas direkt från Språknämnden för 350 kronor, exklusive porto.

Olle Josephson

Språktest

Folkpartiets förslag från valrörelsen om språktest för svenskt medborgarskap väcktes åter till liv i februari. I ett pressmedelande satte Språknämnden åtskilliga frågetecken.

Man har inte kunnat visa att invandrare i stater med bestämmelser av detta slag lyckas bättre med att lära sig sitt nya språk. Invandrare till Sverige är betydligt bättre på att läsa och skriva svenska än invandrare till t.ex. Tyskland och Storbritannien är att läsa tyska respektive engelska. Så långt klarar sig Sverige bra i internationella jämförelser. Däremot är avståndet till den infödda befolkningens läs- och skrivkunnighet större än i många andra länder. Den allmänna läs- och skrivkunnigheten i Sverige är så hög, även bland

lågutbildade, att det är mycket svårt för invandrare att komma i kapp. Förbättrad invandrarundervisning i svenska och bättre integrationsmöjligheter i det svenska samhället är mycket viktigare än alla test.

Olle Josephson

Nordisk förståelse

Insatsen är liten, men vinsten stor. Så brukar det heta bland nordiska språkvetarare som gärna väljer något av de skandinaviska språken framför engelskan när de ska kommunicera med varandra. Vi behöver

Hur god är grannspråksförståelsen mellan danskar, norrmän och svenskar?

inte tänka på hur vi ska formulera oss i lika stor utsträckning som när vi använder engelska. Använder vi de skandinaviska språken kan vi lägga det mesta krutet på att försöka förstå den vi kommunicerar med.

Men hur god är grannspråksförståelsen i tal och skrift mellan fastlandsskandinaver, d.v.s. danskar, norrmän och svenskar? Och hur god är förståelsen av de skandinaviska grannspråken

bland Nordenbor som har andra modersmål (finska, färöiska, grönländska och isländska samt invandrar-språk)? Kort sagt: Hur väl fungerar den nordiska språkgemenskapen i dag?

Frågor av detta slag kommer forskningsprojektet "Internordisk språkförståelse i en tid med ökad internationalisering" att försöka besvara under de närmaste åren. Projektet, som leds av Nordiska språkrådet, är för närvarande i färd med att samla in material över hela Norden, från Nuuk i väster till Helsingfors i öster. Det dröjer således tills resultaten ligger klara (i början av 2005 beräknas det hela vara slutrapporterat). Under tiden kan man besöka webbsidan <<http://www.nordkontakt.info>> för mer information.

Martin Ransgart

Mål i mun på danska

Uttredningen *Mål i mun* (SOU 2002:27), som föreslår en samlad svensk språkpolitik, tycks ha fått betydelse inte bara i Sverige. Från Danmark rapporteras att kulturministern givit en liten kommission i uppdrag att till sommaren utforma en dansk språkpolitik. Dansk Sprognævn, vars nye ordförande Niels Davidsen-Nielsen ingår i gruppen, har

redan skisserat riktlinjer. Det överordnade målet ska vara att säkra danska som ett komplett och samhällsbärande språk. Vidare vill man säkra allas rätt till språk. Det kan ske genom insatser på fyra områden: danska som språk för vetenskap och högre undervisning, korrekt och välfungerande danska i det offentliga rummet, förstärkt danskundervisning på alla nivåer i skolan och förstärkt undervisning i främmande språk. Mycket känns alltså igen från *Mål i mun*, och även den i Danmark kontroversiella frågan om invandrarernas modersmål tas upp. Den som vill läsa mera kan gå in på nämndens webbplats <www.dsn.dk>.

Olle Josephson

Norsk språkpolitik

Det händer fler saker inom språkpolitiken i våra grannländer. I Norge har man lagt fram ett förslag om att Norsk språkråd skall ersättas av en organisation som beskrivs som ett "kompetansesenter for norsk språk". (Förhoppningsvis får den ett annat namn!) Den nya organisationen skall inte ha direkt språknormerande funktion utan arbeta mer övergripande med åtgärder för att värna och stärka norskan. En intressant sak i samman-

hanget är att norsk språkpolitik inte längre går ut på att de två språkformerna bokmål och nynorska skall närmas varandra. Den som vill läsa mera kan gå in på nämndens webbplats <www.sprakrad.no>.

Birgitta Lindgren

Frågelådan

På Språknämndens webbplats <www.spraknamnden.se> ersätter vi nu *Frågor och svar* med en frågedatabas som vi kallar *Frågelådan*. Liksom den gamla sidan bygger den nya på frågor som ställts till oss. Förhoppningsvis skall det bli lättare att hitta svar på sina frågor i *Frågelådan*. Vi tar tacksamt emot synpunkter.

Birgitta Lindgren

Flerspråkiga lärdomar

Svenska språknämnden hade årsmöte den 19 mars. Efter sedvanliga och odramatiska årsmötesförhandlingar talade professor Kenneth Hyltén-stam om "Språkvård och språkpolitik i ett mångspråkigt Sverige". Föredrag och efterföljande diskussion inpräntade några numera välkända lärdomar: Invandrarbarn som får mycket undervisning på sitt

modersmål lyckas bättre i skolan och blir bättre också på svenska. Svenska skolelever som inte får studera på sitt modersmål utan på engelska lär sig mindre. Svenskar är duktiga på engelska, men inte så bra som de tror; därför behöver vi bygga ut översättnings-tjänster och språkstöd i de allt vanligare engelskspråkiga verksamheterna.

Olle Josephson

Sökes: flera excerpter

I Språkvård 1/2002 efterlyste vi frivilliga som skulle hjälpa oss att excerptera nyord. Vi fick många anmälningar, och det är vi tacksamma för. Men nu behöver vi flera excerpter.

En av Språknämndens uppgifter är att notera nya ord eller ny eller ökad användning av gamla ord. Dels skall sådana noteringar hjälpa oss i rådgivningen när folk frågar om dessa ord, dels ger de material till nyordslistor i Språkvård eller till våra nyordsböcker liksom till andra ordböcker. Det är ett tidskrävande arbete att hitta de nya orden. Vi får då och då tips från utomstående, och det är vi tacksamma för. Men vi behöver mer systematisk hjälp. Vi söker därför några frivilliga excerpter, alltså några som åtar sig att gå igenom en viss tidning och sedan rapportera

sina nyordsfynd till oss. Man bör räkna med att kunna sätta av 3–4 timmar per vecka. Vi kan inte erbjuda något arvode, däremot betalar vi prenumerationsavgiften på tidningen.

Om du är intresserad ber vi dig skriva några rader till oss och berätta om din bakgrund och vilken tidning du skulle föredra. Man behöver inte ha någon speciell utbildning; däremot bör man vara allmänbildad och givetvis nutidsorienterad och språkintresserad. Vi väljer sedan ut några kandidater för intervju; vi kommer att eftersträva bl.a. en viss geografisk spridning.

Skicka din anmälan före den 1 september till: <B.Lindgren@spraknamnden.se> (skriv *excerpt* på änderaden) eller med vänligt brev till:

Svenska språknämnden
"Excerptist"
Box 20057
104 60 Stockholm

Birgitta Lindgren

Wellanderpris till Garme

Vid Svenska språknämndens årsmöte den 19 mars utdelades Erik Wellanders pris för framstående språkvetenskaplig forskning inom språkvårdens område till universitetslektor Birgitta Garme, Uppsala. Som svensklärare, lärarutbildare och forskare har

Birgitta Garme under en lång följd av år utvecklat svenskämnet i skolan. I sin egen forskning har hon lämnat viktiga bidrag till kunskapen om elevers skrivförmåga. Birgitta Garme leder framgångsrikt gruppen för nationella prov i svenska och har kring den byggt upp en livaktig forskningsmiljö. Prissumman är 25 000 kronor.

Olle Josephson

Automatisk översättning

Om man inte kan tyska eller franska men får en text i datorn på sådant språk, behöver man inte vara hjälplös. På adressen <<http://se.altavista.com/babelfish>> kan man skriva in texten och få en översättning till engelska. Felen är visserligen ymniga – "Ich weiss nicht" blir "I white not". Men man kan få en hygglig uppfattning om innehållet i stort och en första räöversättning.

Med svenska är det ännu omöjligt. För någon månad sedan kom dock det glada beskedet att regeringen lyckats utverka EU-pengar så att svenska språkteknologer kan börja utveckla en svensk modul av detta översättningsprogram (Systran). Det blir ett stort, dyrt och långvarigt projekt. Men för den första etappen på väg mot goda svenska

översättningsverktyg kan vi nu ändå se början på slutet, "le commencement de l'extrémité", för att citera en babelfishöversättning.

Olle Josephson

Attityder till engelska

Av 1 000 slumpvis utvalda svenskar tycker 30 procent att det bästa vore om alla i världen hade engelska som modersmål. Motsvarande siffror för Danmark, Norge och Island ligger kring 20 procent, för finsktalande i Finland kring 10 procent.

Siffrorna kommer från en stor enkätundersökning som genomförts i samtliga nordiska länder som ett led i ett samnordiskt forskningsprojekt om lånord. De första resultaten presenterades vid en konferens kring lånorden i Bergen 18–19 oktober, arrangerad av Nordiska språkrådet. Några andra resultat: 57 procent av danskarna tycker det är dumt med inhemska ersättningsord för lånord jämfört med 35–40 procent i Sverige, Norge och Finland, och bara 20 procent på Island och Färöarna. Danmark framträder också som mest engelskvänligt när man frågar om inställningen till engelska som arbetspråk. Positivt, anser 50 procent danskar, 40 procent normmän, 30 procent

svenskar och finländare och 10 procent islänningar.

Inte helt entydiga resultat, som så ofta vid enkätundersökningar. Forskningsprojektet arbetar vidare med intervjuer och tester för att komma djupare attityder på spåren. Särskild konferensvolym från Bergen kommer till sommaren.

Olle Josephson

Efter Värsta språket

Det utmärkta tv-programmet Värsta språket tog slut, sörjt och saknat av allt fler som lärt sig hur roligt det kan vara med språkfrågor. En tidningsdebatt om språkliga värderingar följde. Programledaren Fredrik Lindström angreps för populism, dels i Metro 12 mars av Susanna Popova, dels i Svenska Dagbladet 18 mars av Johan Lundberg. När Lindström lyfter fram talspråket med all dess variation, förtiger han att det viktiga för medborgarna är att lära sig det korrekta skriftspråk som förvaltas av samhällets elit. Han lurar i folk att allt går lika bra, också "förörternas talspråk", som Lundberg skrev. Så kan man sammanfatta kritiken.

Till Lindströms försvar framträdde både författaren

till denna notis (Svenska Dagbladet 1 april) och Johan Althoff i en artikel i Aftonbladet 23 april. "Den popovalundbergska starka betoningen av disciplin och rättning uppåt leder till en dödfödd språksyn: att språkförmågan är att kunna säga en sak på det rätta sättet. Det missar hela poängen med språkets uttrycksmöjligheter", skrev Althoff. Johan Lundberg återkom i Svenska Dagbladet 29 april med försiktigare formuleringar men vidhöll vikten av att "dra en lans för ett skriftspråk som i dag tycks vara på väg att trängas tillbaka".

Diskussionen är nyttig. Den rör vid kärnproblem: förhållandet mellan tal och skrift, den skrivna standardnormens ställning, skilda värderingar av olika grupper språkbruk, synen på variation och vad som är god

Vi håller nog fortsatt på Lindström, men frågorna är långt ifrån enkla.

språkbehärskning. Vi håller nog fortsatt på Fredrik Lindström, men frågorna är långt ifrån enkla. Mer debatt behövs – liksom fler tv-program av Värsta språkets slag.

Olle Josephson

SVENSKA SPRÅKNÄMNDEN

Svenska språknämnden är sammansatt av representanter för olika organisationer med intresse för svenska språket och svensk språkvård. Ordförande är professor Mats Thelander och sekreterare docent Olle Josephson, tillika föreståndare för sekretariatet.

Nämnden har till uppgift att följa det svenska språkets utveckling i tal och skrift, att bedriva språkvård och även att stärka den nordiska språkgemenskapen. Det dagliga arbetet utförs vid nämndens sekretariat av tio personer, varav sju språkvetare.

Nämndens skriftserie omfattar för närvarande 85 nummer. Senast utgivna är:

85 Ulf Teleman: *Åra, rikedom, reda. Svensk språkvård och språkpolitik under äldre nyare tid* (2002).

84 Margareta Westman: *Språkets myllor* (2001).

83 *Namnängdsboken. Historien bakom namnen i almanackan* (2000).

82 *Svenska skrivregler* (2000).

Språknämnden ger också ut ordböcker och ordlistor såsom *Svenska språknämndens uttalsordbok* (2003), *Nyordsboken* (2000) och *Skandinavisk ordbok* (2002).

För närmare information om titlar, innehåll, priser och beställningar hänvisas till webbplatsen:

<<http://www.spraknamnden.se>>

Språkvård

39:e årgången ISSN 0038-8440

Redaktör och ansvarig utgivare: Olle Josephson

Redaktionssekreterare: Birgitta Lindgren, Jan Svanlund

Annonser i Språkvård: 08-442 42 00

Prenumerationspris för år 2002 (4 nummer) vid prenumeration direkt hos nämnden:

för privatpersoner 107 kr + porto (125)

för företag och övriga 132 kr + porto (150)

Prenumeration genom expeditionen eller pg 197475-7, Svenska språknämnden

Redaktion och expedition: Svenska språknämnden, Box 20057, 104 60 Stockholm

tfn 08-442 42 00, fax 08-442 42 15

E-post: expedition@spraknamnden.se (för beställning);

info@spraknamnden.se (för språkfrågor och synpunkter på Språkvård)

Språknämnden på Internet: <http://www.spraknamnden.se>

Telefonrådgivning (vard. 09.00-12.00): 08-442 42 10

Tryck: Berlings Skogs, Trelleborg 2002

Tack till

Dagens Industri

Expressen

Göteborgs-Posten

ICA-kuriren

Norstedts Ordbok AB

Nya Wermlands-Tidningen

Prima Vista – Företagsuniversitetet AB

Sveriges Television AB

Sydsvenska Dagbladet

Upsala Nya Tidning

Östgöta-Correspondenten

som ger generöst ekonomiskt stöd
till Språknämndens verksamhet.